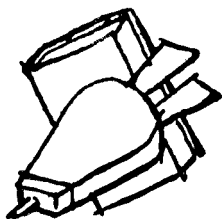

ANTONIO ZAVALA, S. I.

PERNANDO AMEZKETARRA
BERTSOLARIA

AUSPOA LIBURUTEGIA

PERNANDO AMEZKETARRA
BERTSOLARIA

AUSPOA LIBURUTEGIA

54

COLECCION AUSPOA

Administración: **Plaza de Santa María, 2 - Tolosa**
Dirección literaria: **Rvdo. P. Antonio Zavala, S.J.**
Estudios Universitarios - Mundaiz - San Sebastián
(Guipúzcoa - España)

Ordaindu bearrak:

Urte betekoa: 280 pezeta Atzerrian: 380 pezeta
Ongilleak: 500 " Ale bakarra: 35 "

ANTONIO ZAVALA, S. I.

PERNANDO AMEZKETARRA
BERTSOLARIA

AUSPOA LIBURUTEGIA
1966

Núm. Registro 9471/65
Dep. Legal S. S. 164/65

ARKIBIDEA

ITZAURREA	11
PERNANDOREN BIZITZA	23
Gurasoak	23
Jaiotza	23
Senideak	26
Amezqueta ala Aduna?	28
Pernandoren ezkontza	32
Seme-alabak	33
Etxea	33
Pernandoren aitaren eriotza	34
Errosarioko Kofradia	34
Eriotza	35
Familiaren ondorengo berriak	36
PERNANDO AMEZKETARRA BERTSOLARI	37

BERTSOAK

KANTUZKO BERTSOAK	43
Azpeitia (1799)	43
Billabona (1801)	45
Tolosako plazan (1802)	48
Fernando Amezketarra eta Zabala gazteak	50
“Gizon orrek bide du”	54
“Zerbait ere ezagun dek”	58
“Zabalak bete digu”	60

“Notizi bat nigana”	62
“Ostozko donaruak”	65
“Pernando ta Zabala”	66
“Ametza omen dabil”	68
“Zabala da alferrez”	69
“Neronen lagun”	71
“Mundu onetan gauzik onena”	74
Pazkoakoa	74
Añateko txabolan	75
“Milla zortzireun urte”	76
Txarteletan	77
IZKETAKO BERTSOAK	83
Tripakik	83
Don Juan de Faraioa	84
“Bai eta moduz”	85
Madrill?	86
Dolorea	87
Adarra	88
Gatzaren arrak	89
Zai ta irin	90
Aguro, alajañetan!	91
Ardi baituak	91
¡Más carga!	93
Pitxita	94
Zereko beorrak	94
Zulo batekin bi zulo	95
Munduko gauzarik onenak	95
 GERTAERAK	
ERRETORE JAUNAREKIN	99
Ezurrak eta mamiak	99
Semea?	101
Amorraiak	102
Zerria	105
Kalabaza	107

Illargitik lurrera	109
Nora?	110
Zazpi Jaungoiko	111
Iru kredo	111
ARTZEKO-DUNAK	113
Zorrak	113
Sekulako osasuna	115
Galtzak	116
Bei batek bost txal	117
Ortzak erakutsi	118
Nik zorra ta zuk kejal!	121
ZIRIAK	122
Iskribaua	122
Txakur ta nagusiaren muturra	123
Katean	124
Lendabiziko ziria	125
Begi-okerra	126
Onetik edan!	126
Erbia	127
Illargiaren pisua	129
Urre-koskorra	130
Xalburuak	131
Korrika-apustua	133
Zapata-parea	134
Elbiyak eta alkatea	135
Asto-tratua	136
Iya erre ta oso itzali	137
Ugarte ballaran	138
Nola esaten dio?	138
Baba egosiak	139
Legarretan	140
Ez aditzen	142
Elbiak eta zintzarriak	143
PERNANDO AMEZKETARRAREKIN EL- KARRIZKETA	144

ITZAURREA

Liburu onen izena ikusteaz bat, makiña-txo bati onako galdeera au gogoratuko zaio: Len ere bagenduan Pernandori buruz liburu jator askoa, Gregorio Muxika zanak egiña... Zertara dator, beraz, bigarren liburu au? Itzaurre ontaz olakoari erantzutera natorkio.

Bertso-biltzeari ekin niolarik, Pernandoren bertso ta gertaerak ere etortzen zitzaizkidan eskuetara. Asieran ez nien kaso aundirik egiten, guztiak Muxika'renean zirala-koan. Bañan oker pentsatzen nuala, laister asko oartu nintzan. Arrezkeroztik, aiek ere ondo jaso ta gorde oi nituan, eta asmo berri onen frutu, onako liburu au dezu, irakurle.

Muxika'ren liburuko bertso ta gertaerak eta liburu ontakoak alkarren parean jarriko balira, auxe agertuko litzake: lenengo, an dauden batzuek ez daudela emen; bigarren, emen dauden batzuek ez daudela an; eta, azkenik, beste batzuek bietan daudela.

Ta beste gauza bat ere gogoan artu bear litzake: ez an ta ez emen ez dagoanik ere izango dala, bai oraindik ere erriaren aotik jaso zitekeana, ta bai ere erriaren memo-

ritik betiko atzendurik dagoana. Bañan betiko kontua izango da au. Izan ere, ez dago iturria agortuko duan sullik.

Muxika'ren liburua, 1924 urtean Pernandori bere eriotzaren eungarren urte-mugan egin zitzaion omenaldiaren frutu bat da. Ona nola dion itzaurrean Muxika'k berak: "Jai oek dirala-ta, jakiña!, berriz an ibilli ziran Pernandoren esaerak gora ta bera. Guziak bildu bear lirakela, guziakin liburutxo polit bat egin zitekela, egin bear litzakela..." "Nik egingo det" ordea, ez zuan iñork esaten... Aiek guziak entzutean, nere gogoia piztuagotu zan. "Egitekotan, oraintxe" esan nuan, eta asi nintzan lanean."

Urrena, berriz, lanari zer modutan eraso zion esaten digu: "Oni galdetu, ari idatzi, emen irakurri, andik artu, alakori entzun, onakori esan-erazi, apurka-apurka nere lana aurreratu nuan..."

Beeraxeago, lendabizikotik Il'garrenerañoko ateraldiak Toribio Alzaga'k idatziak dirala dio; eta laguntzalle iaioenetako bat bezela Zaldibi'ko Prantxisko Erauskin bertsolaria aitutzen du.

Zoritxarrez, lenengo Il ipui oietaz izan ezik, ez digu besteetaz esaten ez nori galdetu edo idatzi zion, ez nun irakurri edo nundik artu zuan, ez nori zer entzun edo esan-erazi zion. Ta, guziok dakitena, au da, berez, folklore-biltzalleak iñoiz utsegin gabe egin bear duan lana, kondairatzalleak

ematen dituan garbitasunak nundik artuak diran esan bear duan bezelaxe.

Bañan Pernandoren bertso ta gertaeraekin, lan ori beste bertsolarienekin baña arreta biziagoaz egin bear zalakoan nago. Pernandori, berea ez dan zelebrequeri asko erantsi zaio. Erderaz esaten danez, Fernando *mito* bat biurtu da. Bañan iñor ez da gauetik goizera *mito* biurtzen; orretarako urte askoren buruko lana bear izaten da.

Pernando il zanetik, ordea, 142 urte igarro dira; lau gizaldi, alegia, gizaldi bakoi-tzerako 35 bana urteko epea artzen dala. Orregatik, Pernandoren gertaera bat alako urtetan jaso dala edo 10, 15 edo 20 urte leenago jaso dala esatea, ez da gauza berdiña, agidanean alako pauso batez gizaldi batetik bestera aurreratu baigaitzke Pernandoganontz.

Berak esaten digunez, Muxika'k gertaera batzuk irakurri ta artu egin zituan. Irakurtezkeroz, bere liburua baño zarragoko idazkietatik irakurri bearko zuan noski. Bañan esaten ez baitigu, ez ola artuak zein diran, ezta ere zein tokitatik jasoak zituan, liburua argitaratu zan urtekoztat artu bearko da Muxika'k dakarren guzi-guzia.

Olakorik gerta ez dakigun, gertaera bakoi-tza zein tokitatik artua degun, aldi bakoi-tzean gaztiazten degu guk. Ta, irakurlea oartuko danez, asko ta asko 1895-1910 bitarteko errebistetatik jaso degu. Olakoetan, be-

raz, Pernandogantik bi gizaldi t'erdiko tar-tearekin 'geldituak gera.

Ona, adibidez, zer dion Tolosa'ko erreto-re zan Patrizio Orkaiztegi zanak, "Oipare-nak" izengoitiaz, 1899/I/5'an "Euskaltzale"-n argitaratu zuan idaz-lanean: "Gaur bertan Amezketan antxe bizi da Bengoetxe'ko Bartolo, Pernandoren semearen semea, erremen-taria, alarguna, eta baita ere *Ulanbide-txiki* deritzaion baserrian Bengoetxe'ko Karlos, ez-kondua ta nekazaria." Ez dago, beraz, esan bear garai artako errebistak diotena, askoz ere sinisgarriagoa dala.

Urte oietako errebistetan, oraingoetan be-zela, umoreari atal bat gorde oi zitzaion. Ta, bateonbategi asiera eman da beste asko-ri gustatuta, ekin zioten orduko idazleak al-karren leian Pernandorenak aldizkarietara hialtzen. Bai zuzendariak ere pozaren pozez argitaratu; bai baitzekiten erriaren gogoko izango zirana. Idazle oietako batzuk: Pepe Artola, Enrike Elizetxea, Juan Migel Or-kolaga, Baleriano Mokoroa, Juan Ramon Jauregi, ta abar. Gaia, Fernando alegia, erri-koia; eta idazleak gaia bezelakoak, noski.

Ala, guzien artean eta iñoren agindu gabe. pixkabanaka liburutxo batentzako lain egin zuten, liburutxo ori, onako au esan nai det alegia, beste zerbaiterekin osoagotua, 50 urte pasa ta gero badator ere.

Orain oartxo bat egin nai genduke: erre-

bista oietan izango da, noski, guk, alegiñean saiatuagatik, arkitu gabe utzitako Pernandoren gertaera bat baño geiago. Olakorik gertatu izan bada, ez da gure arretaren faltaz izan. Naiago izango genduan, noski, bakar bat aztu gabe guziak jaso izana.

Pernandori berea ez danik asko erantsi zaiola, len ere esan degu. Muxika'k onela aitortu zuan bere liburuaren itzaurrean: "Emen dijoazen guziak ez dira noski Pernandok esanak izango". Gauza ori bera aitortzen degu guk ere gure ontan.

Karmelo Etxegarai jaunak, berriz, 1924 urteko omenaldia zala-ta, Pernandori buruz egin zuan itzaldian, onela zion: "Gertaera oietatik bat baño geiago badira, Pernando jaio baño askoz lenago egindako liburu edo idaztietan neronek irakurriak. Idazti oietatik, batzuek Italian egiñak dira; besteak, Frantzian; besteak, Españian".

Baña, zoritxarrez, oietako bat besterik ez digu salatzen; ta bera Pernando gau beranduan etxeratu, ta andreak atea iriki nai etziolako, arria erre kara bota, bere burua bota bear zuala esanaz, eta, ala, andrea atera-azi ta bera sartu zanekoa. Gertaera orrek, 900 bat urte du; Pedro Alfonso'k idatzia da, "Disciplina Clericalis" deritzaion liburuan, 14'gn. atalean. Ontan ipuia aldrebes dago: ez du gizonak andrea engañatzen, andreak gizona baizik. Bañan ipui ori etzaio beti Pernandori erantsi. 1885 urtean, Izue-

la'ko artzaia esaten zitzaion bertsolariari erantsita arkitzen da "Euskal-Erria" erre-bistan. Ta 1898 urtean, "Euskaltzale" aldizkarian, ipui ori bera Antia apaiz jaunak kontatzen du, bañan Pernandorik, Izuela'ko artzairik edo beste iñoren izenik ezertarako aitatu gabe. Onek esan nai du, Etxegarai ta Muxika'ren garaitsuan Pernandori erans-ten bazitzaion ere, leenagoko urteetan etzala olakorik. Izan ere, ura, zenbat eta iturritik alderago, ainbat eta garbiagoa.

Zoritzarrez, Etxegarai jaunak ez digu esaten zein diran Pernandoren beste ipui falsoak. Norbaitek, ipui-liburu irakurtzeari gogotik emanda, lan ori egingo balu, ez genduke kaltetan izango. Gerok, artara propiyo jarri ez bagera ere, bat edo beste falsotzat agertuko degu.

Ta lenengo Muxika'ren liburuaren 15'garrena, Pernandok, astoak erre kara bere burua boteaz gatz-karga urtu ziolako, urrena esponjaz kargatu zuanekoa. Ez da Pernandorena; Esopo'ren ipui edo fabula bat da; Pernando jaio baño bi milla urte zarragoa. alegia.

Muxika'ren 36'garrenean bost gertaera batera datoz, guziak Pernando txarteletara joanda gertatuak. Bañan oietako bi beintzat, aurrena ta azkena, ez dira Pernandorenak. Lenengoa, Muxika'renean erdizka datorrelarik. Xenpelarren bertso-liburuan (Kulixka-Sorta, 25-26, 38'gn. orri-alde) osorik arkitu di-

teke. Bañan, gure ustez, ez da Xenpelarre-na, Jose Bernardo Otañorena baizik, onen liburuan agertuko degunez. Azkeneko gerta-era, berriz, Pello Errotarena da, *Pello Errotaren Bizitza'n* (Auspoa, 32, 139'gn. orri-alde) ikusi diteken bezela.

Muxika'ren 32'garrenean Pernandok ibai-az beste aldera pasatzeko bizkar gañean ar-tu zuan gizona putzurik lodienera nola bota zuan kontatzen da. Ez da Pernandorena. Fernando jaio baño askoz leenago, onako idazle auek kontatua zegoan: Leonardo de Vinci (XV), Melchor de Santa Cruz de Due-ñas (XVI) ta Jerónimo de Alcalá (XVII). Auetan, Pernandoren papera praile pran-tziskotar batek egiten du, ta bestearena mer-katari batek edo praile domingotar ba-tek (1).

Muxika'ren 57'garren ipuiak, Pernandok zarretan zartzari buruz esan oi zituan ber-tso-puntuak dakartzki: mami danak urtu, azala zimurtu,... Bañan au ere ez da Per-nandorena; "Iñork jakin nai badu zartzaren herria" asiera duan eta bederatzi puntuko bertsotan egiña dan kanta-paper hatetik ar-tuak dira puntu oiek.

Muxika'ren 49'garrena, Pernandorena izan diteke, baña, 30 urte leenago, 1895' garre-nean, "Euskal-Erria" errebistan Izuela'ko artzaiarena bezela kontatzen da.

(1) Argibide au Antonio Arrue jaunari zor diot. Eskerrik asko.

Muxika'ren 47'garrenean, berriz, amezketarrak apustura Alegi'ra etorri, emengoekin asarre-xamartu, eta, errirakoan, despediaz Pernandok kantatu zuan bertso-parea dator. Bañan bertso oietan, lenengoa beñepein, Pernandorena ez da. Ara zergatik: Gertaera ta lenengo bertso ori, ("Euskaltzale" 1899/X/13) ta "Ibaizabal" (1902/II/20) errebis-tak ere badakarzkite. Bañan lendabizikoak ez du bertso ori kantatu zuan bertsolariaren izenik jartzen, eta bigarrenak, berriz, Perutxoneko gizonak bota zuala dio. Ori alde hatetik; eta, bestetik, Amezketako Loiola-berri baserriko etxejojaun zarrak (Inazio Mari Ulazia, larogei urtetik gorakoa), gerok artara batere bultzatu edo galdetu gabe, bertso ori Perutxoneko gizonak kantatua dala esan zigun; ta, ain zuzen, Mateo zuala izena, ta bertsolaria zala, eta arek Amezketako plazan kantatutako bertso bat ere eman zigun.

1915 urteko "Euzkel-Egutegiya"-n eta Argia asteroko 159'gn. zenbakian (1924/V/4). beren ustez Pernandorena dan ipui bana kontatzen dute. Ez du merezi ipui oiek zein diran esaten jarduteak. Bañan biak ere, ez dira Pernandorenak, munduko zabalera guzian ezagunak diran ipui errikoi bi haizik.

"Euskal-Erria" aldizkarian (58, 1908), López Alén idazleak onako gertaera au kontatzen du: Pernandok anai bat apaiza omen zuan, ta askotan dirua eskatzen omen zion.

Anaiak, asperturik, onela esan zion egun batez: "Aizak: ez diat emango geiago arditik". Egun gutxiren buruan, anai apaiza Pernandoren baserri ondotik igarotzea suertatu zan, eta onako auek esan zizkioten alkarri: Pernandok: "Nondik ator?" "Ortik, etxe batetik; mintsu bati illtzen laguntzen izandunak". "Illtzen laguntzen, e? Obia izango aiz, bai, illtzen laguntzeko, bizitzen laguntzeko bañan". Bañan, gure iritzirako, au ere falsoa da. Alde batetik beste errebistetan ere badator, bañan etzaio Pernandori eransten: Idiazabal'ek, adibidez, 1902 urtean, "Juan Premiñ Aiakoa" dalako bati eransten dio. Ta, bestetik, ditekena bada ere, iñork iñoiz entzun al du, Pernandok anai apaizik zuanik?

Ta oiek, Pernandoren ipui falsoak alegia, guk dakizkigunak dira; olako beste asko izango dala, esan bearrik ez dago. Orregatik, egiazko Pernando nola zan jakin nai dutenak, buru-auste gogorra darabilkite, zeri eutsi ez jakinik. Korapillo au, era ontara askatuko nuke nik:

Pernandori buruz kontatzen diranetan, bi sail berezi ditezke: bata, hertsoak; bestea, ipuiak.

Ipuiak oso ibilli-zaleak dira, ez baitute beregan izkuntza batetik bestera aldatzeko trabarik izaten. Ta, ala, Pernandoren ipuietan, bi duda sortu ditezke: bata, Pernandorenak ote diran; bestea, jatorriz euskaldunak ote diran.

Bertsoetan, berriz, ta ala berean bertsodun gertaeretan, beste konturik dago: bertsoa dalako, neurria ta puntuak diralako alegia, izkuntza batetik bestera pasatzerik ez dute; lideko atakak itxiak dauzkate. Beraz, auek jatorriz euskaldunak dirala, seguru dakigu; dda bat gelditu diteke bakarrik: Pernandorenak ote diran; bere erritar Zabalarenak, Txabalategirenak edo beste bertsolariren batenak izan baititezke. Bañan Pernandoren bizimoduari dagozkionak baldin badira, aietatik geienak berarenak izango dirala kezka aundirik gabe sinis genezake, nik uste.

Nere iritzian, Pernando zer edo nor zan jakin nai duanak, ipuiak alde bat utzi bear lituzke, auek agidanean egia baño gezur geiago izango baidute; ta bertsoak eta bertsodun gertaerak artu bear lituzke bakarrik gogoan, auetan seguru asko gezurra baño egia ugariago ibilliko baita.

Orretara, Pernando beste bertsolari lasai ta ajolagabe askoren modukoa agertuko zaigu. Modukoa esan det, ez neurrikoa, beste bertsolari geienen neurriak eragin baitzitan.

Ain zuzen, bertsoak askoz ere sinisgarriagoak diralako, liburu au bi zatitan erdibitu degu: bata, bertsoak, ta bigarrenean, ipuiak.

Lenengo zatiak, bi atal ditu: bata, kantuko bertsoak, puntu, neurri ta doñuarekin ematen diranak; bestea, izketako bertsoak,

alegia punturik bai bañan neurri ta doñurik gabe, izketan esan egiten diranak.

Ta ipuiekin egin ez deguna, emen egin degu: Bertsodun gertaerak seguru asko Perandorenak diralakoan, Muxika'ren liburutik gurera olako lau edo bost aldatu ditugu, bakoitzean gaztiatuko dan bezela.

Bigarren zatiak lau atal ditu: gertaerak, nastuan, bere gisa utzi ordez, iru ataletan berezi ditugu: erretorearekin, artzeko-dunekin eta azkar-usteko askori ziria sartuaz gertatuak.

Onenbesterekin, onezkero irakurlea jabetu da, Muxika'rena len eukiagatik, Pernandoren liburu berria zergatik egin nai izan degun.

Ta barkatu, esan-bear auek laburrago esateko gai izan ez bagera.

Pernandoren bizitza

GURASOAK

Aita, "Martin Joseph de Bengoechea y Sarasola", 1743/XI/22'an jaio zan, Aduna'ko errian eta Torrea deritzaion baserrian.

Garai artako erretorre jaunari "Pedro Zavala" zeritzaion; jaiotz-agiri guzien ondoan jaiotetxearen izena jartzeko oitura zuan. Zoritzarrez, ondorengo erretoreak etzioten oitura eder orri eutsi.

Gurasoen izenak: Pedro ta Maria.

Lau senide, beintzat, bazituan: Josefa Ignazia (1747/V/16), Bernardo (1749/III/15), Maria Jesus (1752/VII/6), ta Gabriel Inazio (1754/IV/27).

Ama, berriz, "Josepha Antonia de Altuna y Oriozavala", Amezqueta'n jaioa 1742/VIII/26'an. Amezqueta'ko erretoreak ez baitzuan Aduna'koak zuan oiturarik, ezin jakin genezake zein etxetan jaio zan.

Gurasoen izenak: Ambrosio ta Maria Antonia.

JAIOTZA

Pernandoren gurasoak Aduna'n ezkondu ziran, 1764/VIII/13'an. Senargaiak ogei urte

t'erdí zituan; andregaiak, berriz, 22 urte osatzeko egun batzuk palta zituan (1).

Andregaiá jaiotzez amezketarra izanik, Amezketa'n ezkontzea egoki zan, bañan gizongaiaren errian uztartu ziran, Aduna'n alegia.

Ezkondu ta andik bi illabetera, obeto esateko, bi illabete osatzeko iru egun palta ziralarik, Fernando jaio zan, 1764/X/10'an, Amezketa'n (2).

Ezkontzarekin garbitu bazan ere, labainkeri baten frutua degu, beraz, Fernando gi-

(1) "En el lugar de Aduna a trece de Agosto de mil setecientos y sesenta y quatro se casaron en mi presencia y contrajeron verdadero Matrimonio Martin Josef de Vengoechea hijo legítimo de Pedro y Maria de Sarasola y Josefa Antonia de Altuna hija legítima de Ambrosio de Altuna y Maria Antonia de Oriozavala vecinos de Amezqueta no habiendo resultado impedimento en esta ni aquella parrochia, y se velaron y oieron misa como constará en su respectivo asiento siendo testigos Martin de Zavala y Fernando de Zavala y Miguel Francisco de Ubillos y firme / D. Mig. Ant.^o de Ubillos".

(2) "El día diez de octubre de mil settos sesenta y quatro nacio Fernando hijo Lexmo. de Martin Jph de Bengoechea y Jpha Antonia de Altuna y el día sigte. le bautice yo el infraescrito Rector interino siendo padrinos Fernando de Zavala y M.ª Ant.^a de Orio Zavala a quienes adverti el parentesco espiritual q. contrajeron y demas obligs. Abuelos paters. Pedro de Bengoechea y M.ª de Sarasola. Mts. Ambrosio de Altuna y M.ª Ant.^a de Orio Zavala en cuia verdad firme: Dn. Martin de Garagarza". (Amezketako seigarren bataio-liburuan, 177^{gn}. orria.)

zagajoa. Azkarra buruz, ta azkarra jaiotzez ere...

Gero agertuko degunez, Pernandoren gurasoak Aduna'n bizi izan ziran beti, ta beste seme-alaba guziak bertan munduratu zituzten. Senideetan Fernando bakarra jaio zan Amezketa'n. Ez dago zergatik galdetu bear. Ama bere jaioterrira, Amezketa'ra alegia, aur egitera joango zan, nabarmenkeria izkutatzeagatik.

Aita ta ama-pontekoak, "Fernando de Zavala" ta "M.ª Ant.^a de Orio Zavala" izan ziran. Aita-jaunak, beraz, ezarri zion izena. Ama-andrea, berriz, beraren amona zan.

Pernandoren gurasoak etzuten Amezketa'n etxerik izan; Aduna'n bizi izan baitziran ezkondu ezkeroztik il arte.

Bañan, gurasoena ez bazan ere, etxeren batean jaio bearko zuan Pernandok Amezketa'n. Etxe ori Ispilla-saletxe deritzaiona dala esan izan oi da beti. Ala jaso zuten 1924 urtean Karmelo Etxegarai ta Gregorio Muxika'k. Etxe ori amaren gurasoena ote zan? Ez dakigu. Amezketa'ko konfirmazio-agirietan dagonez, andik 23 urtera, 1787'garrenean, deiturak Sagastume ta Larreta ziztuan beste famili bat ageri da Ispilla-saletxe ortan. Oiek, ordea, geroko etorkiñak izan ditezke.

SENIDEAK

Pernandoren aitak 15 seme-alaba izan zituan: zaarrena, dakigun bezela, Pernando, Amezqueta'n jaioa, bañan beste guziak Aduna'n jaioak: Franzisko (1766/XII/9), Maria Teresa Franziska (1768/XI/15), Juan Inazio (1770/XII/7), Pedro Paskasio (1772/X/23), Maria Franziska (1775/IV/2), Ambrosio (1777/III/6), Anastasia (1779/III/31) eta Juan Kruz ta Gabriel Inazio, bixkiak, (1781/III/12).

Bixki auek jaio ta andik lau illabetera ama il egin zan, 1781/VII/8'an, Aduna'n. II-ageriak onela dio: "a la edad de treinta y nueve años poco mas o menos" ta "No textó por no tener de que testar". 39 urte osatzeko, illabete ta erdi palta zuan.

38 urteko alargun gazte, pamili aundiaren jabe, aurtxo pare bat azi bearra... Pernandoren aitak berriro ezkondu bearra zeukan noski, ta bai azkar ezkondu ere, andik illabete t'erdira, 1781/VIII/27'an, "Maria Inazia de Carrera" zeritzaion 24 urteko Aduna'ko alabarekin.

Bost seme alaba izan zituzten: Juan Inazio (1782/XI/3), Franzisko Inazio (1785/I/6), Josefa Antonia (1788/III/16), Jose Inazio (1791/VIII/1), ta Franzisko (1799/VIII/29).

Guzira, beraz, 15 senide. Batek, au adi-tzean, esan zuanez, bata bestearen kontuak esaten ere bazuten lana.

Oartzekoa da, oietako bi, Jose Inazio ta Franzisko, Pernando ezkondu ta gero jaio zirala.

Bearbada, bat baño geiago aur-txikitan ilko zan, garai artan aurtxo asko iltzen baitzan. Bañan Aduna'n aurtxoen eriotzak eliz-liburu berezi batean idazten ziran, eta, andik urte gutxira asten dana ikusi badegu ere, garai oni dagokiona ez degu arkitu zoritxarrez.

Alare, beste eliz-liburuetan ageri danetik. badakigu Pernandoren zenbait senide Aduna'n bizi izan eta ezkondu ere egin zirana: Franzisko, Juan Inazio, Maria Franziska, Gabriel Inazio, Ambrosio, Teresa, Inazio...

Beste anai batek, Paskasiok, "Maria Antonia de Otamendi"-rengandik alaba bat izau zuan, ezkondu gabetan, Amezketa'n, 1812/VII/24'an. Paskasio au, mutilzar il zan, Amezketa'n, 41 urterekin, elizakoak artuta, 1814/VIII/14'an, artean Pernando bizi zalarik. Illeta "Carlos Joaquin de Sagastume"-k ordaindu zuan.

Pamilia Aduna'ko zein etxetan bizi izan zan, konfirmazio-agerietatik dakigu, auetan etxe-izenak ere idazten baitziran. Bi baserri-tan bizi izan ziran: lenengo Apakintza'n ta urrena Olazabal'en.

Ez ordea gaurko Olazabal'en, garai batez gaurkoa bañon goraxeago zegoan beste Olazabal batean baizik. Ta izan ere konfirmazio-agirietan bi famili azaltzen dira, etxea Olazabal dutenak.

Ain zuzen, Aduna'n, betidanik, Pernando-ta Olazabal'en izaten zirala esan izan oï da. Orra, beraz, eliz-liburuak erriaren esana egiztatu.

AMEZKETA ALA ADUNA?

Ispilla-saletxe'n jaio ez-ezik. ezkondu arte gurasoekin bertan bizi izan zala esan oï da beti. Bertan bizi izana baditeke, bañan ez gurasoekin, auek Aduna'n bizi baitziran.

Bitartean, nun bizi izan zan: Amezketa'n ala Aduna'n? Edo azi beintzat, nun azi zuten? Orra nun sortua degun auzi gogorra bi erri jator auen artean.

Aduna'n gurasoen etxean azi ta bizia izatea, egoki ematen du noski. Bañan, bear baño lenago jaio zalako, edo senide asko ziralak, Amezketa'ko parienteren batzuk jaso izatea edo morroiz etxetik aterea izatea ere, izan ditekena da.

Bañan geren burutik ezer asmatzen jardun gabe, eliz-liburuetan erri bakoitzaren alde zer dagoan aztertu zagan.

Amezketa'ren alde dago konfirmazio-agiria. Etzaio olakorik Aduna'n azaltzen, bai ordea Amezketa'n, 1771/VI/27'an, Pernandok zazpi urte zitularik. Onela dio:

“Bernardo de Bengoechea hijo lexmo de Mrn de Bengoechea y Josepha de Altuna.”

Izeneko bigarren r ori borratua dago, ta beraren gañean beste letraren bat jarri nai izan dute; n izan diteke, bañan ez da garbi irakurtzen.

Bañan Pernandoren gurasoak diran ezke-
ro, bera ez bada bere senideren bat izango
da. Urte orretan, ordea, Pernandok etzuan
Franzisko, Maria Teresa Franziska, ta Juan
Inazio beste seniderik. Oietako iñork ez du
Bernardo edo Fernando antzeko izenik, eta,
gañera, urte ta illabete herean, sei egunez
aurretik, Aduna'n konfirmatuak ziran. Be-
raz, gure Fernando besterik ezin izan dite-
ke Amezqueta'ko konfirmazio-agirietan ageri
dan Bernardo edo Bernardo ori.

Emendik atera dezakegu, urte ortako uda-
ran famili guzia Aduna'n bizi zala, bañan
Fernando Amezqueta'n zala. Nola ordea? Gu-
re iritzian bitatik bat izango da: edo aita-
rekin artzantzan Amezqueta'ko mendietan ze-
billelako, edo, leen esan deguna, bertan mo-
rroiz edo pariente-etxeren batean bizi za-
lako.

Ez da, beraz, azaltzen, Amezqueta'n era-
bat bizi zanik, udara artan an zegoala bai-
zik.

Ezkontz-agirian, berriz, onela esaten da
Fernando ta emaztearengatik: "nts. y resid.
de este villa de Amezqueta." Bañan onek ez
du esan nai jaio zanetik Amezketatik atera
etzanik; ezkontza aurrean an bizi zala bai-
zik.

Aduna'ren alde bi ageri daude: bata ez-
kontz-agiri au bera. Ontan azaltzen danez.
Pernandoren ezkontzarako deiak bietan egin
ziran, Amezqueta'n eta Aduna'n. Andrea
amezketarra baitzan, Amezqueta'n egitea be-

røren partetik bear zana zan; Aduna'n egi-
tea, ordea, Pernandoren partetik bakarrik
bear zan. Onek esan nai du Aduna'rekin zer-
-ikusi aundia zuala, denbora-aldi ederrik gu-
rasoen etxean egiña zala alegia.

Ontaz gañera, Pernandoren lenengo semea-
ren jaiotz-agirian onela esaten da: "Mrn Jose
hijo lexmo de Fernando de Bengoechea ntl
de Aduna...". Ori erretorearen utsegin bat
da noski. Bañan adierazten du, artean adu-
natartzat jotzen zutela Amezketan.

Are geiago: Aduna'n, Fernando bera ber-
tan, Olazabal baserrian, jaioa zala diote. Ori,
dakigunez, oker dago. Bañan ez da au gaur
goizeko esaera. 1899 urtean Oiparenak —To-
losa'ko erretore zan Patrizio Orkaiztegi jau-
na, alegia— onela zion: "Norbaitzuek Adu-
na'n jaio zala uste badute ere..." (3). Ez du
esaten ori ziotenak nungotarrak ziran, bañan
agian, Aduna'n ez-ezik beste zenbait tokitan
ere ala usteko zuten. Asteasu'n ere, Per-
nando Aduna'n sortu zala esan oi didate,
ta bai onela zion bertso-puska bat eman ere:

Pernando adunatarra
Amezketan bizi,
sekulan dakiala
ez det ikusi;

(3) "Euskaltzale", 1899/I/5.

au dala jakindu det
guztiyen nagusi.
abertentziya ematen
bear nuke asi,... (4)

Bertso onek ere gaizki dago, Pernando adunatarra dala dion ortan. Bañan txeetasun auek guziak adierazten digute, Pernandok, mutil-koxkorretan, Aduna'n agian denbora geiago bota zuala Amezketa'n baño.

Zoritzarrez, Pernandoren kontu gutxi jaso izan da Aduna'n. Ni neroni saiatu naiz, bañan ez det bildu bat edo beste baizik. Urtero artaldearekin negua pasatzera etortzen zala diote, ta Olazabal'en izaten zala. Ta, batek esan zidanez, berak ezagututako lengo aiton zar baten amonak, Aduna'n ikusi omen zuan Pernando, pestetara Abuztuko Ama Birjinetan etorria. "Amezketako Pernando ori da" esan omen zioten.

Orain 40 urte, Muxika bere liburua egi-ten asi zanean, Aduna'ra joan ta orduko ango aiton-amon zarrai galdezka ibilli izan baltz, gertaera ederrik bildu izango zualakoan nago. Bañan nori bururatuko zitzaion orduan, Pernandok Aduna'rekin orrenbesteko zer-ikusirik zuala? Ta, eliz-liburuak sekretu ori salatu digutenean, berandu izan da erriaren aotik ezertxo ere biltzeko.

Ta ala, Pernandoz dakigun guzia Amezke-

(4) Bautista Cortajarena "Ondartza", Pello Errotaren billoba.

ta'n gertatua baita, Pernando, Pernando
Amezketarra izango da beti.

PERNANDOREN EZKONTZA

Pernando, "Maria Josepha de Sagastume
y Goñi"-rekin ezkondu zan, 1790/IV/25'an,
Amezqueta'ko errian, 25 urte zitularik.

Maria Josepha au Amezqueta'n jaioa zan.
1771/IX/21'an; 18 urte zituan, beraz, ez-
kondu zanean.

Gurasoak, Bartolome ta Franziska zuten
izena, Aita, Antonio ta "Juana de Urrutia"-
-ren semea zan; ama, berriz, Iruñeko ospita-
lekoa zan (5).

(5) "El dia tres de mayo del año de mil setezs.
y noventa habiendo precedido las tres Proclamas
en la Paroql. de Sn. Bartme. de esta villa de Amez-
queta, y en la Parroql. del Lugar de Aduna como
consta por el certificado dado a veinte y cinco de
Abril de mil setezs. y noventa por dn. Jph. Candido
de Arrastoa vicario de dho. Lugar de Aduna, en
tiempo y forma dispuesta por el santo concilio de
Trento, examinados y aprovados en la doctrina chris-
tiana, y en presencia de mi Dn. Jph. Manl. de
Garagarza Rector de la dha. Parroql. se casaron
por palabras de pnte. como dispone la Sta. Madre
Iglesia Fernando de Bengoechea y Maria Jpha. de
Sagastume nats. y resids. de esta villa de Amez-
queta: dho. Fernando hijo lexmo. de Mrn Jph de
Bengoechea ntl. de esta v.^a de Amezqta. y la dha.
Maria Jpha hija lexma. de Bartme. de Sagastume
natl. de esta villa de Amezqueta, y Franca. de Goñi
hija del Sto. Ospital de Pamplona, siendo testigos
Mrn. de Ibarlucea y Mrn. Lorenzo de Balerdi nats.
y resids. de esta v.^a de Amezqueta en cuiá verdad
firme yo el dho. Rector: Dn. Jph Manuel de Gara-
garza". (Bigarren ezkontz-liburua, Amezqueta'n).

SEME-ALABAK

Amar seme-alaba izan zituzten: Martin Joseph (1790/XII/4), Bartholome (1792/IX/2), Joseph Antonio (1795/VIII/11), Juan Inazio (1799/II/12), Karlos Antonio (1801/V/14), Juan Migel (1804/V/25), Josepha Baupista ta Martin Joseph, bixkiak, (1807/I/5), Inazio Antonio (1810/VII/11), eta Jose Joakin (1814/IV/22).

Bañan bi, aurretan il ziran: Martin Jose, jaio ta ogei egunera (1807/I/22), eta Jose Joakin, danetan gazteena, sei illabete t'erdirekin (1814/XI/2).

Auetaz gañera, bi sasiko artu zituzten: Jose Prudenzio ta Franziska Inazia.

ETXEA

Azenzine-txikia'n bizi oi zirala esan izan da beti. Bañan ezta egia:

Konfirmazio-agirietan azaltzen danez, 1817 urtean —urte au baño lenago ezin atera izan degu aztarrenik arazo ontaz— Azenzinea'n bizi zan Fernando bere familiarekin.

Azenzine-txikia'n, berriz, deiturak Etxeberria ta Lanpreabe zituan beste famili bat bizi zan. Beraz, au *txikia* baldin bada, bestea, Azenzinea, Azenzine-aundia da. Etxe biak alkarren ondoan daude.

Ta Errosario Santuaren Kofradiaren agirietan ori bera arkitzen da, 1824 urtean, Fernando il ta urtebetera alegia: Azenzine-aundian jarraitzen zuan famili guziak.

PERNANDOREN AITAREN ERIOTZA

Pernandoren aita Aduna'n il zan, 1809/VI/9'an. Eriotz-agiriak onela dio: "...a la mañana se encontró muerto a Martin José de Bengoechea..."

Ori irakurri ondoren, lenengo bururatzen dana da, goizean oiean ilda arkituko zutela.

Bañan agiriak nun arkitu zuten esaten ez duala eta urte artan frantzesteko gerra gogorra gure artean zebillela gogoratuta, gerrate artako istilluren batean il ote zuten errezeloa dator burura.

ERROSARIOKO KOFRADIA

1817/VII/16'an, Pernando bere famili guziarekin Errosarioko Kofradian sartu zan. Kofradi ontan erriko famili geienak sartuak zuden.

Ona emen Kofradiaren zenbait eginkizun:

Errosario Santua osorik, amabost gertaera alegia, zatika bazan ere, astean bein erreza-tzea; illaren lenengo igandean meza, kofradiko lagun guzien alde, naiz illak ta naiz biziak izan; kofrade bat iltzean, meza eta errosarioa berarentzat.

Illaren lenengo igandetan, prozesio egi-ten zan, kofrade bakoitzak kandela piztu bana eskuan zuala. Pernando ere gisa on-tan ibilliko ote zan?

Kofradiko kontuak "maiordomoak" egiten zituzten. Gari-denboran, gari-eske etxez-

-etxe ibiltzen ziran, ta arto-denboran, arto-
-eske. Pernandoren etxean, etzuten zaku as-
korik beteko...

Beren testamentuetan Kofradiaz oroitzeko
eskatzen zitzaien kofradeai. Ori Pernando-
rentzat ere esana ote zan?

ERIoTZA

Pernando 1823/VII/9'an il zan, 58 urte-
rekin, Amezketako errian (6).

Ona emen, itzez-itiz, G. Muxika'k Pernan-
doren eriotzaz erriaren aotik jaso ta bere li-
buruan jarri zuana:

“Amezketan diotenez, Apaetxe-borda'n
aran geiegi jan ondoren Igaran-bizkar edo
Goen-errota'ko errekatxoan eran zuan urak
gaitz eginda il zan. Iltzeko zorian zegoane-
an, ala omen zion: “Ni iltzen naizeneen esan
geo argi asko alde guziitan, Pernando ez
doola goseek il; beti erdi-goseek eta mixe-
rin bizi izan banaiz ee, ondo asetuta il nai-
zela.”

(6) “El día nueve de Julio del año de mil
ochoc. veinte y tres a las seis y media de la maña-
na, habiendo recibido los Santos sacramentos de pe-
nitencia y extremaunzion, murio a los cincuenta y
ocho años de su edad Fernando Bengoechea, natl.
de esta villa de Amezqueta, marido legitimo de Jo-
sefa de Sagastume natural y residente en esta Pa-
rroq.^a No testó, y al día siguiente su cadaver fue
enterrado en el campo santo de esta Parroq.^a en
cuya verdad firme por el cavildo encargado de la
cura de almas. Dn. Miguel Ig.^o Oriozabala”. (Amez-
keta'ko laugarren eriotz-liburua, 102'gn. orria).

Ain zuzen, aran-denbora zan Fernando il zanean.

Ta erriak diona, oso egoki dator eriotz-agiriaren txetasun batekin: aurreko ta ondorengo agiri guzietan bitatik bat jartzen da beti: edo "habiendo recibido los Santos sacramentos", guziak itz batean adierazirik. edo "habiendo recibido los Santos sacramentos de penitencia, extremauncion y eucaristia" irurak banaka izendatuaz.

Pernandorenean, ordea, onela esaten da: "habiendo recibido los Santos sacramentos de penitencia y extremauncion". Etzuan, beraz, Jauna artu. Aran-jate ta ura-edate aien ondotik gaizkituta, gora-larriak izango zituan seguru asko, ta ezin emango zioten.

Orra, beraz, erriak ziona nola egiztatu dan.

FAMILIAREN ONDORENGO BERRIAK

Pernandoren seme bat, Karlos, Amezketako Martonea deritzaion baserrian bizi izan zan ezkondata.

Beste bat, Torrea deritzaionean.

1838 urtean, etzan Pernandoren familiko iñor Azenzine-aundia'n bizi; deiturak Carrera ta Agirrebarrena zituan beste famili bat bizi zan. Ta Azenzine-txikia'n, berriz, deiturak Gofñi ta San Sebastian zituan famili bat.

Urrengo urtean (1839/I/27). Pernandoren alarguna il zan, 67 urterekin. Ez da esaten zein etxetan.

Pernando Amezketarra bertsolari

Itzaurrean esan degunez, ipuiak alde batera utzita, bertsoak eta bertsodun gertaerak bakarrik kontuan artu bear lituzke Pernando zer izana dan jakin nai duanak.

Izan ere, Pernando bertsolaria zala ta ez nolanaiko bertsolaria, garbi asko erakusten dute, irakurleak emen arkituko dituan bertsoak, bederatzi puntukoak geienak.

Are geiago: Pernando gizaldi artako beste bertsolari guzien burutzat artu bear degu, beraren izena beste guziena baño goragotik gelditu baitzan.

Zorionez, badakizkigu orduko zenbait bertsolariren izenak: Zabala amezketarra, Ernani'ko Txabalategi, Ametza, Aizarnazabal'ko sakristaua, Altamira, Ostozko donarua, Otobezino, Albitxuarra, Mitxel edo Migel, Martin Amorex, Prantxisko Irabas edo Irabarren, Lekunberritar bat, Bautista Uribarren, Martin Azkarate, Tolosa'ko arakiña,...

Izen oietatik asko, bertsoetatik ikasiak ditugu, ta, bertsoak aotik aora eldu baitzaizkigu, ez litzake arritzeko izen batzuk pixka bat aldatuak eta nastuak izatea orain.

Baïan, ori ala izanik ere, orra nolako in-

darretan azaltzen zaigun bertsolaritza, guk ezagutzen degun lenengo unetik.

Bañan, guzien artean, Pernandoren lagunik aundiena Zabala zan. Au ere amezketarra baitzan. Gorosabel'ek dionez, "Juan Ignacio de Zavala" zeritzan. Izen orrekin eta Pernandoren kidekorik, bi arkitu ditugu Amezketa'ko bataio-agirietan: Bata 1762/I/26'an jaioa, Fernando baño bi urte zaarragoa beraz, "Cathalina de Zavala" ta aita ez-ezagunaren semea. Bestea, "Miguel Ignacio de Zavala" ta "Maria Michaela de Eguileor"-en semea, 1774/VI/1'an jaioa, Fernando baño ia amar urte gazteagoa beraz. Oietako bat izango da noski, "Zabala Amezketarra" bertsolari famatua.

Iztueta'k onela esaten digu garai artan Amezketa'n senti zan bertso-giroaz:

"Izanik bada jostaketa gaitzik gabeko au —bertsolaritza alegia— Gipuzkoatarren ain naierakoa, pozkarria eta beren-berekia, ez da mingarri, orrako eskuan darabilten zigor biguñ ura zertarako artzen duten ez dakiten zenbait alkate kaskabel, plaza agirikoan itz-neurtulariak kantuz asi orduko ixill eragiten ikustea? Alkatearen izen ondragarri ura onkai edo merezi ez duten anitz ezagutu izan ditut nik griña berekoak; baita zuek ere".

Amezketan, ordea, beste konturik zegoan: "Amezketan zillegi da itz-neurtuetan kantuz aritzea, eta beragatik irteten dirade andik

ainbeste itz neurtulari eta ain egokiak. Auzo-
-errietan ere bere-bat izango lirake, baldin
kantatzen lokabe balute”.

Amezketan, beraz, alkate *kaskabelik* etze-
goan, eta Jaunari eskerrak ematekoa da, bes-
tela agian Pernandorik gabeko Euskalerra
tristea izango genduke orain.

BERTSOAK

Kantuzko bertsoak

AZPEITIA

(1799)

“Orain ogei ta lau urte, San Sebastian egunarekin eraman zuten Pernando Amezketarra Azpeitira, erri bereko batekin itz neurtuetan jokatzera; baña etzitzaion agertu kontra aritzallerik plazara. Egia da, bera zegoan ostatuko atarira, joan zitzaiozkala gabaz, desgaraiean, deadarrez ta auparaka; baña, ezagaturik Pernandok aien asmo txarrak beraren onerakoak etziradela, utzi izan zien gau artan kantatu gabe, eta, bidaramunean, ikusi zuenean karrikan igarotzen bere kontrario ustekoa, bota zion aurkez-aurke, beste anitzen artean, itz neurtu au:

Lagunak arturikan,
guzizko tirrian,
nere billa enbillen
bart gau erdian;
erronkak botatuaz
prestuezkerian,
ez dik ongi ematen
nork bere errian;

egunazko argian,
euskara garbian,
jokatu nai nian;
bañan ez nauk ipini
iñon premian.

Zazpi ots ideko edo konsonante berdiña-
kiko, edo amairu puntuko itz-neurtu mota
oek kantatzea, usuan jarririk dago Gipuz-
koako itz-neurtulari bikañen artean" (1).

(1) Juan Ignacio de Iztueta: "Guipuzcoaco Dan-
tzac" 1825. Au da liburua argitaratu zaneko urtea;
ez idatzi zanekoa. Billabonakoagatik "orain ogei ta
bi urte" esaten du Iztueta'k, ta Gorosabel'ek, "el
año de 1801". Beraz Azpeitiako au "orain ogei ta
lau urte" izan bazan, 1799 urtea degu.

Gertaera au Tolosako Baleriano Mokoroa jauna
zanak ere kontatzen du, askoz geroago noski, "Eus-
kaltzale"-n, 1899/I/19'an, bañan aldaketa gogoan-
garri batzurekin:

San Inazio eguna omen zan. Kontrarioak gau-be-
randuan erronkaz eraso zionean, Pernandok eran-
tzun nai omen zion, bañan bere lagunak sosegatu
omen zuan, onela esanaz:

—Ez estutu, Perrando; bigar ere Jaungoikoak egu-
na zabalduko dik bizi danarentzat.

Eta, urrengo egunean, bere kontrarioa kalean
ikustean, onela kantatu omen zion Pernandok:

Lagunak arturikan
gutzizko tirrian,
nere billa enbillen
bart gau-erdian;
erronkak atereaz
prestu-ezkerian,
ez dik ondo ematen
nork bere errian;

BILLABONA

(1801)

“Gipuzkoatarrak denbora guzietan eta beti izan dute itz neurtuak supituan eta ongi kantatzeko eresia eta jakinduria aundia. Non ezagutu dira bada, eskolatu gabeko mutillen artean, plaza agirikoetara irtenik, aĩn apustu baliosuak jokutzen, nola gure errietan?

Datorren Otsaillean izango dira ogei ta bi urte, Billabonako plazan jokatu zutela itz neurtu edo bertsoetan bostna ontza urre, lendanaz apustua egiñik, Zabala Amezketa-rak eta Txabalategi Ernanikoak; zeñean izandu nintzan ekadoi edo jueztako Zabala-lak billatua; baña, egun batzuek aurretik eritasun txiki batek artu ninduelako, ez nuen serbitu, eta nere orde z eraman zuen bere erritar Fernando, baita Txabalategik ere Aizarnazabal'ko elizaia; eta Billabona'ko alkate jaunak erabakitzalle D. Jose Mendi-zabal Tolosa'ko apez aundi sonatu ura ipi-ñirik, lau milla ta geiago personaren aurke-

egunazko argian
jokatu nai nian
plazaren erdian
euskera garbian;
orain ipiñiko aut
nik i premian.

Irakurlea oartuko zanez, Mokoroaren era onek, zenbait aldaketa ez-ezik, Iztuetak ez duan puntu bat dakar. Ta ala, bertso au, liburu ontako beste asko gisa, bederatzi puntuko bertso jator biurtzen zaigu. Iztuetak zortzi puntukoa jartzen du, naiz-ta zazpikoa dala esan.

tzean kantatu zuten bi orduz jokalariaik, apustua egiña zuten bezala; batak besteari asmatu al zitzaten itz-gairik nekezenak iriakiaz, nondik eta nola alkar naspilatuko zuten, alegiñik aundienak egiten zituztela.

Guziaz ere ain zuzen eta egoki eman omen zituen nork bere itz-neurtuak, non apostuko bi orduak betetzean, ekadoi edo juezak alkargana batu baño lenago, altxatu omen zan plazako jende guzia, deadarrez esaten zutela, jokalari biak kantatu zutela guziz ongi eta utsaldiarik gabe, entzuleak naikidaturik utzi zituzten moduan, eta beragatik onkai zutela berdiñ-berdiñean gelditzea; zeñean irten omen zan era berean Aizarnazabal'ko elizaia plazaren erdira, eta kantatu omen zuen itz- neurtu au:

Txabalategi eta
Zabala gaztea,
askok deseo zuen
kantuz ikustea;
atsegin aundietan
geldi da jendea,
bata adinbat egin
bear degu bestea.

Pernandoren erantzuera:

Ezin gentzake bada
beste gauzarik eiñ,
nik gogoan naukana
zuk dezu itzegiñ;

utzi bear ditugu
biak berdiñ-berdiñ,
Gipuzkoa guziak
ar dezan atsegiñ.

D. Jose Mendizabal'en debedea edo falloa:

Jaunak, mintzo zerate
grña txarrik gabe,
pozkidatu nazute
txit asko alere;
egia esateko
ipiñiak gaude,
bata bezin bestea
kantari onak daude.

Iru ekadoi edo juez oek izanik gizon zentzu aundikoak, grña onakikoak, eta berez itz-neurtulari jakintsunak. eman zuten beren debede edo falloa, etzedilla izan iñor ez irabazdun eta ez galtzalle; zergatik aurkitzen zuten jokalaria bien artean jakinduria berdiña. Erabakitze ain zogiaren bitartez, gelditu ziraden entzuleak atsegin aundiarekin eta naierara pozkidaturik; baita jokalaria ere beren denbora guzirako adiskide mami egiñik" (2).

* * *

"Uno de estos casos más memorables tuvo lugar el año de 1801 en la plaza de Villa-

(2) Juan Ignacio de Iztueta: "Guipuzcoaco Dantzak". (1825).

bona, entre Juan Ignacio de Zavala, vecino de Amézqueta y José Joaquín de Erroicena. que lo era de Hernani, ambos versistas de los más afamados de la provincia, cuya apuesta consistió en cinco onzas de oro por cada parte; para la calificación del más meritorio de entre ellos, se formó un jurado compuesto de tres sujetos no menos inteligentes en la materia, nombrados, uno por cada interesado, y el tercero en discordia por el alcalde de aquel pueblo. Más de cuatro mil personas concurrieron a presenciar tan singular certamen, que duró por espacio de dos horas enteras, sin poder vencerse los contricantes. Después de este período, satisfecho completamente el público de la habilidad que demostraron estos, se levantó unánime a pedir en gritos la suspensión de la lucha, declarando a ambos por iguales en méritos. Así se hizo por los jueces del jurado, de lo que los espectadores recibieron un gran contento y satisfacción" (3).

TOLOSAKO PLAZAN (1802)

"Tolosa'ko erri leñargitiko bazartar jaunak, 1802-garren urteko iñauteriaren azkenengo arratsaldean, biribillatu zituzten lau itz-neurtulari, Gipuzkoan aurki al zitezkean

(3) Pablo de Gorosábel: "Noticia de las Cosas Memorables de Guipúzcoa". Liburu au, 1899 urte arte argitaratu ez bazan ere, 1868'garrena baño leen idatzia da, urte ontan il baitzan egillea.

onenak: Zabala, Fernando, Txabalategi eta Altamira, lauak letra bat bakarra ere ezagutzen etzutenak.

Plaza zarreko baranda banatara igorik, kantatu zuten arratsalde guzian bi-bitara. Aín atsegintasun aundikoa ta pozkidatsua izandu zan arratsalde gogoangarri ura, ezik, illundu ta gero ere, deadarka zeuden entzuleak, aurrera ere kanta eragiteko, eta uste det, baldin eguna zabaldu arterañoko guzian ere ari izandu balira kantari, etzala al-denduko entzuleen artekorik iñor ere" (4).

* * *

"Otro certamen igual se celebró el tercer día de carnaval del año inmediato entre el expresado Zavala, Fernando de Bengoechea, de Amézqueta, el también citado Erroicena, y Juan Bautista de Altamira, de Tolosa. La lucha fue entre los dos primeros contra los otros dos en la plaza vieja de esta última villa. Colocados los cuatro sujetos en dos tablas de frente, versearon un canto popular guipuzcoano durante toda la tarde; y continuaran sin duda mucho más tiempo, si la noche no hubiese sobrevenido a poner fin a tan agradable diversión. Quedó, pues,

(4) Juan Ignacio de Iztueta: "Guipuzcoaco Dantzac" (1825).

indecisa la opinión de los espectadores respecto de cuál de los contricantes era el más meritorio en este ejercicio, o sea habilidad poética" (5).

FERNANDO AMEZKETARRA ETA
ZABALA GAZTEAK (6)

Fernandok:

Errentarik ez bada
ofizio ontan,
ezin mantendu geizke
erregalotan;
konbiatuagatik
noizen bein ardotan,
karga labore gutxi
libratu errotan;
asko zeñek daukan,
ari nazak ontan,
urre gutxi poltsan
sartzen bertsoetan;
saiatu bearko degu
beste lanetan.

(5) D. Pablo de Gorosábel: "Noticia de las Cosas Memorables de Guipúzcoa".

(6) Onako bertso auek, gañeko izen-buru ta guzi, "Imp. Echenagusia — Bilbao"-n inprentatutako bertso-paper batetik artuak dira.

Zabalak:

Manifestoan dago
errenta gurea,
kantuz ez dala sartzen
poltsan urrea,
ezta libratu ere
karga laborea;
asko dadukatenak
beretzat ohea;
tokante noblea,
ni gizon pobrea,
gutxi det sobrea
etxean gordea,
deanarekin pasatzen
nazu ordea.

Fernandok:

Itzen bat omen dago
puntuan artua,
kantu truke ez dala
karga artua;
egin oi duanean
prezio altua,
geienez utsikan
da gure zakua;
nere trabajua
ezin pagatua,
nago proatua,
nork du sobratua?
au nere miseria
bururatua!

Zabalak:

Bizitzea nai badet
batere arrazoiz,
gauean oiratzea (7)
komeni zait goiz;
jeki herriz neronek
pentsatuko det noiz;
alimentua piña
bear zenbait sasoiz;
jan-otorduak maiz,
tragotxoak iñoiz,
egarritzen banaiz,
gorputzak ez du gaitz;
nolabait onelaxen
konponduko naiz.

Fernandok:

Erretiroa ona
nai badu egindu,
parranderoarekin
ez arren bildu;
zartzaroan oi gera (8)
geienak umildu,
ai nagusi on batek
artuko banindu!
karga bat arindu,
sabela berdindu,
soñean apaindu,
lanik ez agindu;
konponduko giñuzkek
ori bagendu.

(7) Bertso-japerak *oiatzea* zion; *oiratzea* jarri degu onela bearko dualakoan.

(8) Bertso-paperak *zartzaroa ai gera* zion; onela bear dualakoan, *zartzaroan oi gera* jarri degu.

Zabalak:

Fernando, zuzen-zuzen
jartzen dizut plana,
eta zuk sinistatu
nere esana:
talentu au daukagu
Jainkoak emana,
ni nazu burduntzali,
zu zera zartana;
kanturako lana
biok erdibana,
bestek eman jana,
poltsan bear dana;
ondo bizi litekek
bera nor dana (9).

(9) Bertso-paperak onen urrena dakarren bertsoa, ez da Fernandorena, Asteasu'ko Agustin Zakarra'rena baizik. Orregatik, oar-toki ontan jarri degu:

Fernandok:

Gizon bertsolariak
badegu bai lan au:
jai-arratsak tabernan
bostetatik lau;
eziñ erretiratu
ez egun ta ez gau,
jan t'eran da jokatu
zurrut eta mamau,
sakelak badirau,
ez danean barau,
okerrena nerau,
badet ezaguer'au,
andreak zintzotzeko
enkargatzen nau.

* * *

“GIZON ORREK BIDE DU”

Onako sei bertso auk, Jose Antonio Lornaz-Otaño apaiz jaunaren libreta batetik artuak dira. 3 ta 6'garrena, liburu ontan berrriak dira, beste danak, berriz, or goien jarrriak. Bañan oso aldatuak dauden ezkerro, seiak oso-osorik jartzen ditugu.

Libreta onek dionez, Amezketako Zabalak ez, baña Ernani'ko Txabalategik ta Fernandok kantatu zituzten.

Bigarren bertsoa, beste onela dakar G. Muxika'k, “Fernando Amezketarra deritzaion bere liburuan, 21'garren atalean, ta gañera Fernandok botea dala dio:

Ondo agirian dago
errenta nerea,
kantuz ez det nik sartzen
poltsara urrea
ez da errotan ere
karga laborea;
agirian dago, bada,
naizela pobrea.
Gauza gutxi daukat nik
etxean gordea...
detanarekin pasa
eiten naiz ordea.

Bertso au, garbitzearren nunbait, an da emen aldatuta dago: “Ondo agirian”, “manifestoan” ez jartzeagatik, ta gero, lau puntu berdin bear zuanean, “erderakada” oiek kentzearren, puntuak kendu ta berez bederatzi puntuko bertsoa zana laburtu egin du, itxura guzia galdu-azirik.

Fernandok:

Gizon orrek bide du
puntura artua,
ez dala kantun truka
karga artua;
egiten baldin badu
preziyo altua,
geienian utsikan
da gure zakua;
nere trabajua
ezin billatua,
nago probatua,
nork du sobratua?
au de nere pobreza
gogoratua!

Txabalategik:

Gizon tabernariyak
askok degu lan au:
jai arratsak kanpuan
bostetatik lau;
ezin erretiratu
ez egun ta ez gau;
jan eta kantatu
sakelak badirau;
zurrut eta mamau,
ez danian barau,
okerrena nerau,
badet ezaguera au;
andriak mudatzeko
enkargatzen nau.

Fernandok:

Gizonik biarrena
nerau naiz erriyan,
iñor ez det para nai
nere neurriyan;
arrisku gutxi daukat
arto ta gariyan,
ez daukat deretxorik
amarrendegiyan,
orobat primiziyan,
neke ta biziyan,
labore erosiyan, (10)
naiz urte guziyan,
ez nauk aberastuko
nere biziyan.

Txabalategik:

Errentarik ez badek
ofiziyo ontan,
ezin bizi litekek
erregalotan;
konbiatuagatik
noizik bein ardotan,
karga labore gutxi
libratu errotan;
ari gaituk ontan,
nori zer dadukan,
urre gutxi poltsan
sartzen dek bertsoan,
ez bada enpliatzen
beste lanetan.

(10) *E'oziiyan* irakurtzen degu; ori ezer ez dan ezkerro, *erosiiyan* jarri degu, ala bearko dualakoan.

Fernandok:

Manifestuan dago
errenta guria,
kantuz ez dala sartzen
poltsan urria,
ezta errotan ere
karga laboria;
asko estimatzen det
tokante noblia,
ni gizon pobria,
ez gauza sobria
etxian gordia,
dedanarekin pasatzen
ni naiz ordia (11).

Txabalategik:

Amorraia jua da
putzura sariak
iñoiz bota oi ditu
arrantzaliak,
arren orduko lanak
dira debaldiak;
errenta gutxi dakar
aurten ugaldiak;
badaki jendiak
zer diran guriak,
ez poltsan urriak
askotan sobriak;
beti nekatzen gaituk
gizon pobriak.

(11) Bertso ontan puntu bat falta da.

“ZERBAIT ERE EZAGUN DEK”

Ernani'ko Latze ballarako ta Alkatxuin baserriko Gregorio ta Martin Santa Cruz anaiak, Pedro Santa Cruz bertsolaria zana-ren semeak, 80 urtetik gorakoak biak ere, onela esan zidaten:

Pernandok, bertсотan nunbait ere jardun ta erri aldera zetorrela, bere lagun Zabala, arditan zebilela, topo egin zuan.

Pernandok esan zion:

—Zer abil emen?

—Ardi-kontu. Ta, i zer abil?

—Ni bertсотan izandu nak.

Ta orduan Zabalak “Errentarik ez ba-dek...” asten dan bertsoa hota zion (12).

Fernandok erantzun zion “Manifestuan...” asten dan bertsoarekin (13).

Zabalak erantzun zion len ere jarria dagoan bertso batez, bañan, Santa Cruz anai-en erak aldaketa asko duan ezkerero, berriro osorik jarriko degu:

(12) Santa Cruz anaiak aldaketa auekin eman zidaten bertso au 48'gn. orri-aldean dagoan eratik: 1/1: ezpadek; 1/2: ortan; 1/3: itekek; 1/5-6: iñoiz i konbidatuagatik ardotan; 1/9-10: adi nazak on-tan — nori zer dagokan; 1/12: sartz'ek bertsoetan; 1/13: ezpaiaiz enpeñatzen.

(13) Aldaketak 49'gn. orri-aldean dagoan eratik: 2/1: zio; 2/3: eztala kantuz sartzen; 2/5: ez eta libratu ere; 2/7-8: istimatua zio ire paboria; 2/11: ta poltsan urria.

Zerbait ere ezagun dek
gaur puntu artua,
eztala kantu-truka
karga artua;
aurten egiñagatik
preziyo bajua,
geienian utsa dek
guk degun zakua;
nere trabajua
niok probatua
ezin billatua,
gutxi sobratua;
au dek nere bajezak
gogoratua.

Pernandoren urrengo bertsoa ere osorik
jarriko degu, len ere Txabalategirena bezela
jarria izanagatikan, aldaketa asko du ta:

Arraia joan da gero
putzura sariak
iñoiz bota oi zetik
arrantzaliak;
ezer gutxi zekarrek
aurten ugaldiak;
ezagututzen zetik
bakoitzak beriak,
norbere jabiak,
oi dira neriak,
da poltsan urriak
etxian gordiak;
nun-nai ezagun gaituk
gizon pobriak.

Orduan Zabalak esan zion:

—Naikoa diagu; orain baso bana edan bear diagu.

Taberna barrenean ere kantatuko zuten noski bertso geiago, bañan kanpokoak onekin bukatu ziran.

“ZABALAK BETE DIGU”

J. A. Loinaz-Otaño apaiz jaunaren libre-ta ortan bertan, or goiko bertso batzuk berriro kopiaturik daude, beste zenbaitekin sail berean jarrita. Liburu ontan len ere ipiñita daudenak, ez ditugu berriz jarriko, asiera izan ezik. Irugarrena, Zabalarekin ez, baña bakarrik kantatu zuan Fernandok Azpeitia'n, len adierazi degun bezela.

Ona emen bertsoak:

Fernandok:

Zabalak bete digu
borondatez guri,
esperatu ditzagula
ordañak sarri;
txit pensamentu ona
atera du ori,
negua pasatzeko
entretenigarri;
gizonari garbi
oain baitzaio jarri
partikular orri,
ala da komeni;
berantetsirik negon
etzala agiri.

Zabalak:

Galdera aundiyak zeuden
gutzaz arrigarri,
ikusita ainbestez
ezin igarri;
notiziyak emango
dizkagu alkarri,
izketako bide au
bosti irakurri;
kausan banaiz jarri,
esan biar sarri
arrazoiak garbi;
nai duanak neurri;
iru edo lau (danok) bazakiyagu (*sic*)
alkarren berri.

Fernandok:

Lagunak arturikan... (14)

Zabalak:

Errentarik ez badek... (15)

Fernandok:

Manifestuan dago
gauza agiriya,
ez dala aberastuko
bertsolariya,

(14) Ikusi ...'garren orri-aldea.

(15) Ikusi ...'garren orri-aldea.

kantuz ez dala erosten
arto ta gariya,
ez eta dendan ere
soñeko berriya;
nik badet premiya
artzeko neurriya,
diruz naiz urriya,
orra esan egiya;
au da nere festa ta
erromeriya (16).

“NOTIZI BAT NIGANA”

Bertso auek ere, Fernandok nunbait ere
kantatuak dira. J. A. Loinaz-Otaño apaiz
jaunaren libretatik kopiatu ditugu:

(16) Onen urrena, libreta onek beste bertso bat
dakar, alegia Zabalarena, bañan zartzaroari buruz
jarritako bertso-paper batetik artua dana. Orregatik,
oar-toki ontan jartzen degu:

Burua pisu daukat,
ankak ez ariñak,
badauzkat alderuak
zerk eragiñak;
ni asko penatzen nau
ibilli eziñak,
bidiak ez badira
zelai edo berdiñak;
pauaso utsegiñak
ez dira atsegiñak,
jeniyua piñak,
benzitzen nau griñak,
baño ez du baliyo
nere alegiñak.

Notizi bat nigana
Napar-aldetikan,
bizi geran galdezka
guregantikan,
Albitxuar batekin
Lekunberritikan,
guk ere goraintziyak
geren erritikan,
toki onetikan,
Amezketatikan,
Fernandogatikan,
kantuzko platikan,
nagusi uste diyat
zuengantikan.

Lagunak arturikan
alako (guzizko) tirriyan, (*sic*)
nere billa omen intzan
bart gau erdiyan,
erronka kontatuaz
prestuezkeriyan;
ez dik ondo ematen
besteren erriyan;
jokatu nai niyan,
egunezko argiyan,
euskera garbiyan,
plazaren erdiyan,
bañan ez nauk paratzen
iñun premiyan (17).

(17) Bertso au, len adierazita dagoan bezela, Azpeitia'n bota zion Fernandok bertako bertsolari bati. Era onek dauzkan aldaketakgatik, berriro jarri de-
gu emen.

Zabala ta Fernando
napartar birekin,
laurok ez gaituk asko
izango irekin;
mendean gaituala
jakinduriakin,
ez dik ondo ematen
panparreriyakin;
nai badek nerekin,
naiz Zabalarekin,
gusto onarekin
apusturik egin,
guk sendatuko degu
iñun badek min.

Lekunberritarra zan
agure zar ura,
ona izan da baña
orain galdu da;
aspaldin jaiua da
gaxua mundura;
ari gauza txarrikan
etzaio burura;
nun da nappar ura?
barrundik bero da,
orain du denbora,
betor nere ondora:
zein geiagua geran
ezagungo da.

“OSTOZKO DONARUAK”

Iru bertso auek ere, J. A. Loinaz-Otaño
apaiz jaunaren libretatik artuak dira:

Ostozko donaruak
artu digu gala,
koplaririk obena
an dagoala;
guk berriz uste degu
obiak generala,
informiak e emango
ditut beriala;
izan ere ala
itzegin dezala,
gizonak bezela,
ixildu bestela;
gurekin luzituko
ez dek orrela.

Ostobeziñu ori,
Mitzel ta Ametza,
irurak jokatzeko
zuten ametsa;
San Tomas oriyetan
danak zuten presa,
San Sebastianetan
guk gere promesa;
nork bere grandeza
dubanak ar beza,
plazan ager beza
baldin al badeza;
Amezketan ziagok
zuen jueza.

.....
ez ola aitue,
galduko zaitue,
nagusi gaitue,
ez artu pleitue,
Amezketan biar dik
kantuz kreitue (18).

Bigarren bertsoaren puska bat Amezketako Loio-
la-berri baserriko Inazio Maria Ulazia'ri kopiatu
nion:

Zabala ta Mitxel
gañera Ametza,
bertsotan jokatzeko
dutela ametsa;
San Tomasetarako
nik ere promesa,
konprenditu beza,
aitu al baleza,
Amezketatik dute
oiek jueza.

“PERNANDO TA ZABALA”

Onako bertso auek, ta bai beren adieraz-
pena ere, G. Muxika'ren “Pernando Amez-
ketarra” deritzaion liburutik artuak ditugu:

“Bein Txabalategi ta Ernani'ko beste ber-
tsolari bat, Lekunberri'ko bi bertsolarikin
aritu ziran bertsotan.

Gero, Ernani'ko bi bertsolari aiek Amez-
keta'koakin —Pernando zan beren artean—

(18) Bertso au osorik arkituko du irakurleak
urrengo bertso-sallean.

Tolosa'n arkitu ziranean, Ernani'ko Txabalategi'k bertso au bota zuan:

Pernando ta Zabala
erri batekoak,
badakit zeratela
koplari bapoak.
Ez izanagatikan
zuek añakoak,
gu ere egin ginduzen
zerbait Jaungoikoak.
Lengo apustukoak
Napar-errikoak,
Lekunberri'koak,
etziran pijoak;
askoz obeak gaituk
Ernani'koak.

Entzuleen artean an zegon Ametza, bertsolari onenetakoa, ta Pernando'ri zirika askotan aritzen zana.

Txabalategi'k amezketarrak nola goratu zituan entzuteak min piskaren bat eman zion Ametza'ri noski. Pernando'k arpegian eza-gutu zion eta ona bota zion bertsoa:

Ametza omen dago
gizon arrittue,
itxuraren kontrako
entendittue;
onek jarritzen digu
kontu luzittue,
gu geiago gerala
ezin suprittue;

kantuzko pleittue,
beartzen gaittue,
galduko zaittue,
jarri nai goittue.
Amezketak zedukak
kantuz kredittue" (19).

"AMETZA OMEN DABIL"

Onako bertso au ere, G. Muxika'ren "Pernando Amezketarra" deritzaion liburutik, 55'garren atal-burutik, artua da; baita aurreko adierazpena ere:

"Ametza ta Otobezino bertsolariak, askotan aritzen ziran bertsotan Fernando'ren kontra.

Ametza erronkan zebillenetako batean, zortzi bertsolarien izena sartuaz, bertso oek esan zituan Pernandok:

Ametza omen dabil
aide onarekin
noranai joango dala
bere Migelekin,
Otobezino jauna
arturik berekin;
laugarrena daukate
Tolosa'n arakin.

(19) Bertso onen segiran, bi zortziko jartzen ditu Muxika jaunak, bere ustez, Ametza ta Pernandok alkarri boteak. Bañan zortziko oiek Ixkiña ta Pello Errotarenak dira, irakurleak "*Pello Errotaren Itzala*" deritzaion liburuan (Auspoa, 49-50, 90'gn. orri-alde) ikus dezakeanez.

Ni Zabalarekin,
Martin Amorexekin,
Prantxisko irabasen (?)
arturik gerekin...
Orain gogoa duanak
lanari ekin" (20).

"ZABALA DA ALFEREZ"

Atal ontako bertso-parea —edo, obeto esateko, bertso oso bat eta beste baten puska— ta asierako adierazpena ere bai, J. A. Loínaz-Otaño apaiz jaunaren libretatik artuak dira. Onela dio:

"Txabalategi bezperatik etorri zan Amezketara San Bartolometan.

Fernando aserre zegoan berarekin Ernani-ko festetatik, ta erretore jaunak ezin arkitu zuan iñondik ere.

Biaramonian, meza nagusi ondorenian, in-

(20) Muxika'k jartzen duan bezelaxe jarri degu *Prantxisko irabasen* (?), galdetzeko señale ta guzi. Izan ere ezin izan diteke *irabasen*. Ortzen puntua bear baitu, *kin* bukatu bear luke. *Iribaskin* izango ote da? *Iribas* Napparroako erri bat da.

Amezketako Loiola-berriko Inazio Maria Ulazia'k bertso au bera kantatu zidan, lenengo zatia berdintsu, ta bigarrena onela:

Ni Zabalarekin,
Amores gerekin,
Irabarrenekin,
denok alkarrekin,
gogua dadukanak
lanari ekin.

guratu-azi zuan erriko plazara, bañan ala ere etzun Fernandok asi nai bertsoan.

—Astia du orrek —zion Txabalategigatik— lenbizi, erretore jauna.

Bazkal aurrian zan, eta azkenik Zabalak ekin zuan". Zoritzarrez, bertsoaren bukaera baizik ez da gorde izan:

Zabala da alferez,
danok gobernatzeko
Fernando juez.

Fernandok:

Zabala da sarjento,
jaun ori da alferez,
ez dator arrazoia
orren aldrebes;
batzuek gradu gutxi,
bestiak batere ez,
ala eskribitzen du
jaun orrek paperez;
gaztia dan legez,
uzten diyot nerez,
zein ote dan juez,
onezkero gu ez;
erederatzen zaitut
nere graduez" (21).

(21) Edo, libreta ortan bertan eransten dan bezela:

zerorri jartzen zaitut
nik nere ordez.

“NERONEN LAGUN”

Onako bertso auek, Jose Ariztimuño apaiz jauna zanaren bertso-bildumatik kopiatuak dira. Markina'ko Jose Manterola'k esan da Barinaga'ko (Markina) Jose Maria Arriaga Zuazo'k kopiatu zituan, 1936 urtean.

Lendabiziko bertsoa zortziko aundia da. beste biak, berriz, bederatzi puntukoak; beraz, seguru asko, ez dira alkarren segiran boteak izango, gero denborarekin alkarri erantsiak baizik. Dana dala, itzez-itzez kopiatzen ditugu. Irugarrena, berriz, len ere jarria dago liburu ontan.

Besteak:

Neronen lagun lizentziau onek
illerik ez du buruan,
kasje guztia juana du ta
illargia kalbuan;
postizoren bat jartzen ez badu
orain datorren neguan,
otzakin gaizki ibilliko da
euli makalen moduan.

Fernandok erantzuna:

... ..
ez aiz ongi ari,
orrela burla egiten
gizon zarrari;
jakingo dek onezkero
nun dagon Ernani,
gu ere bagiozak
an bi bertsolari;

nai al dek etorri?
gure kontra jarri?
dirua ekarri
edo erakarri?
errezoiak emango
dizkiaguz alkarri (22).

(22) Bertso ontan, Emanikotzat jotzen du Per-
nandok bere burua. Seguru asko, bertso au ez da
bera izango, Ernani'ko Txabalategirena edo olako
batena baizik.

Ondoren beste bi bertso datoz, liburu ontan len
ere jarriak daudenak, bañan era ontako aldake-
takgatik berriro ipiñiko ditugu, oarretan bada ere:

Besteak:

Beste errentarik ezpadek
opizio orretan,
ez aiz mantenatuko
erregalotan;
konbigaduagatik
noizikan bein eta,
karga labore gutxi
sartzen dek errotan
orrela bertsotan
diru gutxi poltsan
sartzen dek urretan;
obeko dek saiatu
beste lanetan.

Fernandok:

Manifestuan zio
errenta guria,
kantuan ez dela sartzen
poltsan urria;
ez da errotan ere
karga laboria,

.....
.....

tokante neurria,
ni gizon pobria,
ez gauza sobria
etxean gordia;
deanarekin pasatzen
nok ordia.

* * *

Gernika'ko Julio Bareño jauna zanak iru bertso auek bialdu zizkidan 1959 urtean, orduan 90 urte zituan Amoroto'ko Alejandra Zubizarreta andreari ja-soak. Len ere jarriak daude liburu ontan, lendabizikoa aurreko atal ortan ain zuzen. Ezagun dute berez be-deratzi puntuko bertsoak lirakena, puskarik palta ez balute:

Zabala Amezketarra
ez aiz ondo ari,
bertsuetan jokutzen
gizon zarrari;
nai badek etorri,
nere kontra jarri,
diru asko ekarri;
arrazoiak esango
dizkiguz alkarri.

San Sebastianetan
genduan promesa,
danok probatuteko
genduen ametsa;
nork bere grandeza,
al baldin badeza,
erabilli beza;
Amezketan dago
zuen jueza.

Ni naiz burdunzalia
zu zera sartena,
sutegian lana,
iñok eman jana,
boltsan biar dana
biok erdi bana;
olan bizi leiteke
bera nor dana.

“MUNDU ONETAN GAUZIK ONENA”

Bi puntuko bertso auk —edo, seguru asko, erdibana kantatutako lau puntuko bertso au—, Fernando ta bere andreak alkarri bota omen zizkioten.

J. A. Loinaz-Otaño apaiz jaunaren libretatik kopiatzen ditugu:

Fernandok:

Mundu onetan gauzik onena
amoriyua ta pakia,
beste guziyak kanbiatuta
zugana nator, andria.

Andreak:

Dударик gabe zu izango zera
jamelu onen jabia,
zortzi egun ontan nun izan zera,
pikaro buru-gabia?

PAZKOAKOA

“Pazkoakoa egin bear zuala bada Pernandok, eta joan zan elizara. Jarri zan erretore jaunaren aurrean belauniko, ta ara nola asi zuan bere aitopena:

Nere aitopen oek
dirade bakanak,
ez nekatutze arren
abadetxo jaunak.

Sarriago egin lezazke
gogo daukanak...
urtean bein egiten ditut
animako lanak” (25).

AÑATE'KO TXABOLAN

“Añate Aralar-mendiko toki baten izena da. Amezketatik Arritzaga'ko minetara goazela, eskubitara mendi-malkarrean dago. Iru bat artzai-txabola dira an. Pernandorena ere oietako bat zan. An izaten zan.

Egun batean gizon bat etorri zitzaion, onela esanaz:

—Zabala estu dabil; Ametzarekin bertso-tan ari da ta estu dabil.

Pernando ardi-jeizten ari zan, pertza erdi beterik eskuan zuala. Bañan, ori aditu zuanean, utzi zuan pertza bere artantxe artizkunean, eta an abiatu zan goiti beera ankutsik, abarka zar batzuk eskuan artuta.

Iritxi zanean —zein erritan ziran ez dakit— onela kantatu zuan bertsoa:

Nik kantatu artian
egon zaitez lasa,
mendi gogorretikan
dezu oraingo jasa...

Ori asiera zan. Orren atzetik datorrena ez dakit.

Toki artan bertan egun batzuk pasa zi-

(25) G. Muxika: “Pernando Amezketarra”, 37.

tuan, eta, atzera bere txabolara, Añatera, igo zanean, zerria ilda arkitu zuan.

Orduan, aoan ogi-puska bat sartu zion, ta inguruko artzaiaiei deitu ta esan zien:

—Orra bada: ogia emanda zerria il egin zait!

Ta bere artean onela esanten zuan:

—Iñork ez dik esango orregatik gure zerria goseak il danik!” (26).

“MILLA ZORTZIREUN URTE”

Bertso au ere Pernandorena omen da:

Milla zortzireun urte
dijuanarekin,
Birjiña erdi zala
Semiarekin;
ez giñan ixiltzeko
lenengoarekin,
etorritzen danari
segituan ekin:
len nafartarrakin,
ez ustez txarrakin,
koplari zarrakin;
orain Jose Joakin...
amaika nere berri
biar zuan jakin (27).

(26) Inazio Maria Ulazia, Loiola-berri baserria, Amezketan.

(27) Bertso au Ernaniko txistulari zarrari edo Oiartzungo Larria baserriko Patxi Labandibar'i jaso nion; bañan bertsoa soil-soillik, ez nork kantatua

TXARTELETAN

Pernando txarteletara joan zan batean, erretoreak eta biak alkarri bota zizkioten bertsoak, oso ezagunak dira Euskalerrian, eta liburu eta errebistetan asko aldiz atera izan dira. Orregatik, guziak ezin emen jarriko baditugu ere, nabarmentxuenak diranak ipiñiko ditugu, alkarren arteko aldaketak siñalatuaz.

Guk dakigunez, Jose Manterola jaunak argitara zituan bertso oiek, iñork baño leenago, bere "Cancionero Vasco" liburuan (23). Orregatik Manterola'ren era au jarriko degu aurretik, bere erderazko adierazpena ta guzi:

"Entre los *coblacaris* o improvisadores populares que han dejado grata memoria en Guipúzcoa, cuéntase el famoso Rector de Amézqueta, más conocido con este título que por su nombre propio, y Fernando Amezquetarra.

Refiérense de ellos un sin número de chistes agudos y de versos improvisados en el calor de la conversación, algunos de los cuales, transmitidos de boca en boca por la tradición, y más o menos alterados en su

zan. Pernandorena dala, Adunan jaiio ta Donostian bizi dan Fausto Izagirre'ri entzun nion; onek lenengo lau lerroak eman zizkidan bakarrik, beste era on-tara: Milla ta zortzireun urte — dijuanarekin / Birjiña erdira zala / Semiarekin.

(23) José Manterola: "Cancionero Vasco", 2.ª serie, Tomo II, mayo de 1878.

forma, se conservan todavía en la memoria por gran número de personas.

Como muestra de este género especial de menuda literatura, que en medio de todo no carece de cierto mérito, voy a trasladar en este lugar los versos que se dicen improvisados por Fernando de Amézqueta, interrogado en cierta ocasión por el Rector de su pueblo acerca del misterio de la Santísima Trinidad, cuando fue a recoger de manos de éste la cédula de comunión.

En verso dirigió su pregunta el famoso cura, y en verso le dio Fernando acto seguido su ingeniosa contestación.

He inquirido acerca de diversas personas sobre dichos versos, y de los varios textos que he obtenido, más o menos alterados, he podido formar los siguientes, que si no son exactamente los mismos que salieron de los labios de los dos famosos improvisadores populares, no me cabe la menor duda de que se diferenciarán si acaso poquísimo.

He aquí la pregunta formulada por el Rector:

Esan bear dirazu
instante batean,
liburutik txartela
nik atera artean,
nola sinisten dezun
zuk zere artean
daudela iru persona
Jaungoiko batean.

Contestación de Fernando:

Nola sinisten dedan
arrazoiarekin,
orain esango diyot
sagartxo batekin:
usai ta saborea
kolorearekin,
orra iru jenero
gauza bat batekin" (24).

Ta erretoreak onela erantzun omen zion:

Nerauek uste nuen
zerbait banintzala,
erresponditu didazu
galdetu bezela;
Jaunak urte askuan
konserba zaitzala,
Fernando, zoaz etxera,
torizu txartela (25).

(24) "En dos de las versiones que he recogido dice: *pieza batekin*, versos que me he permitido alterar, tanto por lo incompleto de su medida como por suprimir la palabra *pieza* que unida a *género* me disuena y me hace muy mal efecto." (Manterola'k).

Jose Ramon Jauregi, Aretxabaletatik: "Ibaizabal", XIV, 1902/IV/6: Manterola'k bezelaxe, auek izan ezik: 1/7: dirala iru persona; 2/1: Ejenplo emango diot; 2/3: nola izan ditekean; 2/5: usai eta sabore.

(25) Jose Antonio Loinaz-Otaño apaiz jaunaren libreta batetik. Uste dedanez, bertso ori Asteasu'n jaso zuan.

Bertso onen beste era bat, Pello Errotaren alaba Mikelari jaso:

Neuk ere uste nuben zerbait banitzala,
responditu dirazu merezi bezela;
Jaungoikuak ortantxe konserba zaitzala,
Fernando, zoazen etxera torizu txartela.

Erretorearen erantzuna, irugarren bertsoa alegia, ez da bi toki auetan beste inun arkitzen. Beraz, emendik aurrerako guziak, lenengo ta bigarrenko bertsoakgatik esango dira

* * *

Oiparenak: "Euskaltzale", 1899/I/5: Onek oso desberdin dakartzki bertso auk. Ona emen nola:

"Perrando joan zan bein batean txartela artzeko Erretoreari dotriña esatera; au ere bertsolari nonbait izan, eta galdetzeko jarri zion bertso au:

Nola sinistatzen dek ik ire artean
iru persona dirala Jaungoiko batean?
Auxen esan bear dek istante batean,
txartela liburutik atera artean.

Doi-doia bukatu zuan Erretoreak bere bertsoa, Perrandok erantzuten dio asko pentsatzen egon gabe:

Nola sinisten dedan nere alegiñakiñ,
aditzera emango det sagartxo batekiñ:
usaia, kolorea, saborearekiñ,
arkitutzen dirade irurak batekiñ."

"Oipa-ren-ak", Patrizio Orkaiztegi apaiz jauna, Tolosa'ko erretore zana, izkutatzen duan izengoitia da. Ala salatzen da Euskal-Esnalea'n (1926, 274'gn. orri-alde), Orkaiztegi jauna ildakoan errebista onek oroi-pengarriz egin zion idaz-lanean.

* * *

"Euskal-Esnalea" errebistan ere badatoz bertso auk, bañan emen ere aldaketa asko dago. Itzez-itzez

kopiatzen ditugu, aurrean daukaten oarrarekin batera:

“Garizuman, kristau leialen eran, juan zan Fernando ere dotriñako txartel eske. Aldi artan Amezketako apaiz Urretabizkaia jauna zan. Ongi ezagutzen zuben onek Fernando nor zan, baita ere Amezketan Teolójirik etzubela ikasi; beragatik, estutasun batean jarriko zualako ustetan, ala diyo Urretabizkaia jaunak (1):

Esan zadak, Fernando, sinismen onean,
txartela nere eskutik artu bitartean;
ik jakingo dek noski nola ditezkean
izan iru persona Jaungoiko batean.

Fernandok:

Gai ortan emateko bedorri atsegin,
sagar bat artuko det eta kontu egin:
usaia, saborea, kolorearekin,
orra sagar batean iru ta bat berdin. (2)

Jose Antonio Loinaz-Otaño apaiz jaunaren libreta batean onela arkitzen ditut:

Fernando, zer dakarzu zuk zere artian,
iru persona daudela Jaungoiko batian;
iya esan egidazu instante batian,
liburutik txartela atera artian.

(1) Ain zuzen, Euskal-Esnalea'k esan bezela, “Juan Ignacio de Urreta-Vizcaia” izandu zan Amezketako erretorea; 1806 urteko Apirillatik 1834 urteko Martxoraño berak firmatuak dira agiri guziak.

(2) Alegi'ko Fernando'k: “Euskal-Esnalea”, Tolosa'n, 19'gn. zenb., 1909/VII/15.

“Euzkel-Egutegiya, Tolosa'n, Lopez'tar Eusebio'ren Echian”, 1911/V/7. Euskal-Esnalea'ri itzez-itzez kopiatzen dio.

“Euzkel-Egutegiya, Tolosa'n, Lopez'tar Eusebio'ren Echian”, 1915/III/6: Onek ez du aurreko oarririk, eta bigarren bertsoa onela aldatzen du: 2/5: usaia, atsegiña; 2/7-8: orra or iru gauza — sagartxo batekin.

Laister esango diyot sustantziarekin,
esperentzi polit bat sagartxo batekin:
usaia ta koloria saboriarekin,
orla iru jenero pieza batekin.

* * *

Beraz, Manterola jaunaren gogokoa ez bazan ere,
pieza esaten da Loinaz-Otaño'renean; baita ere Az-
kue'k Naparroa'n bildu zuanean:

Nola sinisten dezue kristauen artean
iru persona direla Jaungoiko batean?
Errespondi ezazu ai breberomentean,
nik liburutik txartela atera bitartean.

Errespondituko datzut sustantziarekin,
orra konparazioa sagartxo batekin:
kolorea, usaina, zaporearekin,
orra nun tuzun iru gauza pieza batekin. (1)

Bigarren bertsoa onela arkitu det Tolosa'ko Esta-
nislao Urruzola'ren bertso-kuadernoan:

Ori nola liteken nai badezu jakin,
esango dizut orain oso itz gutxikin:
usaia ta kolore saborearekin,
orra or iru gauza sagartxo batekin.

(1) R. M.ª de Azkue: "Cancionero Popular Vas-
co", n.º 872: "De Graciosa Elejaurena, de Bozate"
(Baztán, AN).

Izketako bertsoak

TRIPAKIK

“Egun batez, Tolosa’ko peritik etxeruntz zijoala Pernando, nonbait arratsaldeko jan-edanak gaitz egin da, erri-sarreran arki zan ardo-zaiñdariaren aurrean gora-naiak eman eta bota zituen noski jandako guziak.

Ardo-zaiñdaria, erakutsirik beatzarekiñ Pernandok utzi zituan obari edo erregalo aiek, far egiñ naiean galdetu omen zion:

—Zer dira oek, Perrando?

—Oek? Tripakik...

Zuen erriko janarik
beti dizkie aitzakik;
nik eztizkiat nai ta
jaitzak ik” (1).

(1) B. M. (Tolosa’ko Baleriano Mokoroa zana, alegia): “Euskaltzale”, 1899/I/19.

Jose Ramon Jauregi: “Ibaizabal”, 21, 1902/V/25. Onek gertaera berdintsu kontatzen du, bañan Pernandoren erantzuna, beste onela dauka:

—Oik dituk tripakik,
ez dizkiat nai nik
eta jan itzazak ik;
ire etxeko janarik
beti dizkie aitzakik.

“Beste bolara batean, erritik alogera artzen zuela, mandozaiñ zebillen, abere-gaiñean gaixoak karraiatzen erri batetik bestera.

Goiz batean agindu diote raeman dezala jaun bat Tolosa'tik Ernani'ra.

Bazeramakian noski, eta mando-gaiñekokak, ia ia Ernani'ra iritxi ziran garaian, esaten omen dio:

—Aizazu, Perrando: Donosti'raño eraman bear nazu.

Pernandok, nola ezpaizuen Donosti'raño ura emanarekiñ nekea irabaztea beste alderdirik, erantzuten dio:

—Ez, jauna, ez; neri Ernani'raño esan dirate, ta asko degu.

—Baiñan... gizona!...

—Ze gizona ta ze andrea?

—Baldin banaiz ni *Don Juan de Garaioa!*...

—Berdin da baldin bada inpernuko arraioa, indarrez ezpada ni baiñan geiagoa, Pernando mandoarekiñ etxera dijoa” (2).

(2) B. Mokoroa: “Euskaltzale”, 1899, Zezeilla'ren 9'an.

G. Muxika: “Pernando Amezketarra”, 62. Asieran, gaixo-karraio au izurrite batean izan zala dio. Gañerakoa Mokoroa'renarekin berdintsu. Berea moldatze-ko, Muxika'k onena begien bistan izan duala esango genduke, bertsozko bukaera pixka bat aldatua ez balu. Onela dio, puntua galduaz:

Don Juan de Garaioa?

Berdin da baldin bada inpernuko arraioa.

Indarrez ez baldin bada ni baño geigo,

Pernando mandoarekin etxera dijoo.

“BAI ETA MODUZ”

“Ardi bat ito zitzaion Fernando Amezketarrari, eta, guztia alferrik galdu ez zedin, artu zuan larrua kentzeko asmoa. Lan onetan ari zala, arkitu zuan bere erritar batek, eta esan zion:

—Fernando, ardia galdu al zazu?

Fernandok erantzuten dio orduan esanaz:

—Bai eta moduz,
sarturik errekan
lau anka ta buruz;
testamentua egin du beretzat,
larrua kentzeko nekea neretzat;
toma, Ganbo, (3)
nik emango da ik jango;
Fernandoren aziendak
ez dik denbora luzean iraungo” (4).

(3) Ganbo zan Fernandoren txakurraren izena. (Ibaizabal'en oarra) Aralar-mendiko tontor bati, goitasunez bigarrena danari, Ganbo deritzaio. Fernandok ontatik artuko zuan bere zakurrarentzat izena.

(4) Juan Migel Orkolaga, Igeldo'tik: “Ibaizabal”, 10, 1902/III/9.

Alegi'ko Fernando'k: “Euskal-Esnalea”, Tolosa'n, 8, 1908/VIII/15.

“Euzkel-Egutegiya, Tolosa'n, Lopez'tar Eusebio'ren Echian”, 1911/V/30. Onek aurrekoari itzez-itiz koptatzen dio.

“Euskal-Esnalea”, 1924, 140'gn. orrialde. Itzez-itiz aurrekoarekin berdintsu. Onek, leen aitatu dan “Euskal-Esnalea” ta “Euzkel-Egutegiya”rekin berdintsu kontatzen du, bañan irurok, Ibaizabal'ek dauzkan lau bertso-errenka palta dituzte, “*toma*, Ganbo”, dionetik aurrerako guztia alegia.

MADRILL?

“Artzai bat bere artaldearekin zijoan bein batean, ta, topo egiñik erdaldun batekin, galdetzen dio onek arri:

—Buen hombre: ¿este camino conduce a Madrid?

—Madrill?

Entzuten detanez
andik urruti nabill” (5).

* * *

Ibaizabal'en beste onela kontatzen da:

“Fernando bere ardiakiñ Beterrira zijoala, topo egin zuan soldadu-talde batekiñ; eta, ikusirik gizagaixo bat besteari ezin jarraiturik zijoala, esan zion:

—¿Aunde vas?

Soldaduak erantzun zion:

—A Madrid.

—¿A Madrill?

Iritxi iteke baiño
urrutitxo abill” (6).

* * *

(5) B. M.: “Euskaltzale”, 1898, Zezeillaren 24'an. Dударik ez da, B. M. au, “Euskaltzale” ateratzen Azkue'rekin lan egin zuan Tolosa'ko Baleriano Mokoroa dala. Irakurlea oartuko zanez, Fernando ez da emen ezertarako aitatzen.

(6) Juan Migel Orkolaga, Igeldo'tik: “Ibaizabal”, 10, 1902/III/9.

Azpeitia'n, Pernandorena dan edo ez dan aitatu gabe eta oraingo bizi-moduaren itxuraz jantzia, beste onela jaso nuan, orain denbora asko ez dala:

“Automobil luze-eder bat, bere astotxoarekin zijoan baserritar zar baten ondoan gelditu omen zan, eta txoferrak galdetu omen zion:

—¿Por dónde se va a Madrid?

—¿A Madrill?

—Nundik joaten dan ez dakit, bañan apartetxo abill.

Txoferrak entenditu ez, ta:

—¿Qué dice? ¿Qué dice?

—Nik lena berriz e”.

DOLOREA

—“Zer gauza da dolorea? —galdetzen dio erretoreak, eta Fernandok erantzuten du:

—Maian ez eukitea laborea” (7).

* * *

Muxika'k zeatzago kontatzen du gertaera au:

—“Pernando, zer gauza da dolorea? —galdetu zion erretore jaunak.

Eta Pernandok erantzun zion:

(7) Juan M. Orkolaga: “Ibaizabal”, 12, 1902/III/23.

—Zer gauza dan dolorea?
Ez edukitzea ezer gordea;
jan bearra ta errotan laborea:
ori izaten da gure dolorea” (8).

ADARRA

“Orain urte asko dala, jokatu omen zan Ernanin pelotaka entzute aundiko bat, alde batetik Lapurtarrak, beste aldetik Gipuzkoarrak zirala, denak euskaldunak. An omen zan gure Perrando amezketarra ere ta zeuzkan bi ogerlekoak ere beretarren alde ipiñi ere bai. Eguzkia ere ezta beti agertzen ta gipuzkoarrai egun artan zoria etzitzaien agertu: galdu egin zuten, edo beintzat galdutzat eman zuen juezak. Ango sesio, armonia, burruka ta aserreak!

Perrandok ere zalapartaren bat egin bear izan zuen naspil artan; baiño lenagoko moztaillarena gertatu zitzaion: makillada batzuek artu, bizkarra beroa atera, eta dirua bertan utzi.

Etxera zijoala, ia Billabonara iritxi zanean, Agaiz'ko Txominek galdetu zion:

—Aizak, Perrando, zer berri dek Ernanin?

—Ernanin?

Galdu duenak armonin,
beste batzuek agonin,
nik ere joan ezpanintz obe nin.

(8) G. Muxika: “Perrando Amezketarra”, 36.

—Baiño zer gertatu dek?

—Adarra!!!” (9).

GATZAREN ARRAK

“Zijoala Fernando astotxo batekin arto-zorroaz zamaturik, inguruko ardantegi batek aurreratutako zitzaizkan donostiar bi txit umorekoak, eta Fernandori galde egin zioten onela:

—Fernando.

—Zer nai dezute?

—Baldiñ al badu, mesede bat guri egitea nai genuke.

—Zer da bada?

—Ekarri degu bi lagunek bagoi aundi bat beterik gatzarekiñ, eta onei sortu zaizka pizti edo arrak, eta plaga ori ateratzeko zerbait erremedio emango ote lezakean.

—Nik eman nezaken erremedioa da manduaren esnea.

—Baiño manduak ez du esnerik, gizona.

—Ez eta ere gatzak arrik,
ez dit neri donostiarrak egingo farrik,
arri, astoa!

(9) Praisku Arriola: “Ibaizabal”, 18, 1902/V/4.
Praisku Arriola: “Baserritarra”, 69. 1907/V/25.
Biak itzez-itzez berdin.

G. Muxika: “Fernando Amezketarra”, 58. Onek ere, ematen duenez, Arriola’ri kopiatu dio, pixka bat laburtuaz eta itzak zerbait aldatuaz. Bañan azkeneko esakerak, “Baiño zer gertatu dek? “Adarra!!!” alegia, kendu egin ditu.

Eta geratu ziran donostiarrak lotsaturik" (10).

ZAI TA IRIN

"Bein batean, bere astotxoarekin peritik etxera zijoala, azkar-usteko bat irten zitzaien bidean, esanaz:

—Pernando, nundik zatoz?

Per.—Peritik.

A.—Laboreak zer egin du?

Per.—Zai ta irin, zai ta irin.

A.—Ori ez dizut galdetzen, baizik plazako gora-bera.

Per.—Zaldian gorago, asto txikian baño.

A.—Pernando, oiek onela dira, baño asto onek kargak aurreragi dauzka.

Per.—Naigo nuke ordu beteko bidean aurrerago baleuzka.

Arri, astua, arri,
illuntzerako ote gaitezkie
atarian jarri,

(10) Aokozel: "Ibaizabal", 56, 1903/I/25.

G. Muxika: "Pernando Amezketarra", 40.

"Euzkel-Egutegiya", 1915/III/11.

Aokozel dalako orrek "bagoi aundi bat" deskuidoz esango du. Trenik etzan garaian, bagoirik nekez izango baitzan; Muxika'k, berriz, "bi itxasontzi bete gatz" esaten du. Au ere ez dakit ondo dagoan. Garai artan, itxasoz ez bañan legorretik, Gatzaga'tik eta, ekarriko zuten gatza. Dana dala, bi txetasun auengatik, ain xixtriñak izanik, gertaera ez da ezer-txo ere itxusitzen.

ezer irabazten ez degu-ta
mintzatu arren gizon orri” (11).

AGURO, ALAJAÑETANI

“Tolosako perian Pernando ikusi zuan ba-
tean, lagun batek galdetu zion:

—Gariak egin al dituzute, Pernando?

Ta ona Pernandoren erantzupena:

—Gure Azaroa Abenduan,
goiz bear ta beranduan.

Eguraldi onaren bearra bagenduan.
garia egingo bagenduan.

Azaroaren azkeneko larunbatean

gari guziak egin dizkiagu egun bate-
[an” (12).

ARDI BAITUAK

“Pernandori ardiak baitu zizkioten Oren-
dainen. Zeñenak ziran jakin zutenean, deitu
zioten Pernandori Orendaingo erri-etxera.

Bidean zijoala, norbaitek galdetu zion:

—Nora zoaz orren goiz, Pernando?

(11) “Euskal-Esnalea”-ren irakurlari batek. “Eus-
kal-Esnalea”, Tolosa’n, 15’gn. zenb. 1909/III/15.

“Euzkel Egutegiya, 1911, Tolosa’n Lopez’tar Eu-
sebio’reñ Etxian, Uztailla, 5”. Onak aurrekoari itzez-
-itz kopiatzen dio.

G. Muxika: “Pernando Amezketarra”, 29. Onak
aurrekoai kopiatzen die, bañan *hiperbaton* deritzaio-
na aldatuaz.

(12) G. Muxika: “Pernando Amezketarra”, 16.

Ta Pernandok erantzun zion:

—Orendaina noa deituta,
gure ardiak omen daude baituta.
Ez daude preso egoten oituta...
Jabeak bere gauzak nai ditu-ta,
bere billa noa ondo estututa.

Biaje onek pamilia ez du utziko goitu-
[ta!” (13).

* * *

Aurreko bertso-izketa orrek badu antz pixka bat beste onekin:

“Pernando be-aldetik mendira zetorren. bañan, Tolosara irixtean, ardiak kamioan aurrera bota zituan eta bera ostatuan gelditu zan, ta bai egun batzuk bertan pasa ere.

Alako batean, Alegitik abisua eldu zitzaion, ardiak bertan baituta zeudela.

Orduan, Alegira joan zan eta, ardiak zeuden tokira etorrita, onela esan zuan:

—Betik abiatu nintzan ostegunean,
Tolosan izan naiz bost egunean,
nere ardiak Alegin daudela baituta,
norkbere gauzak nai ditu-ta,
orain zaude zu oik aituta.

Ta ardiak artu aurrean eta mendi aldera segitu zuan” (14).

(13) G. Muxika: “Pernando Amezketarra”, 27.

(14) Inazio Maria Ulazia, Loiola-berri, Amezketa.

¡MAS CARGA!

“Gerratean, Pernandok Betelura bagajea eramanean bear zuan. Artu zituan iru mando, ta soldaduak asi ziran mando-gañean zama jartzen. Jarri ta jarri, mandoak lertzeko zorian zeuden, eta, ala ere, soldaduak ez zioten zama jartzeari uzten.

Naikoa zala esan nai zien Pernandok; baña erderaz jakin ez, ta ezin esan.

Ala, zapatariari galdetu omen zion ia naikoa zala nola esaten zan erderaz, ta zapatarriak esan zion “más carga” —jarri geigo— esaten zala.

Soldaduak zenbat eta zama geigo jarri, orduan eta asarrego Pernandok esaten zuan “más carga, más carga...” Mandoak lurra jartzeko zeudenean, Pernandok mandoan gañeko zama guzia lurrera botaz, esan omen zuan:

Más carga, más carga!

Iru mando ta bost karga?

Artutako lekuan bertan deskarga!

Erri ontan zapatari presturik ez al da?” (15).

(15) G. Muxika: “Pernando Amezketarra”, 34.

Pernandoren denboran, 1764-1823, Euskalerrria ere ikutu edo astindu zuten iru gerra izan zituan Españiak:

“Guerra de la Convención” deritzana: 1793-1795.

Euskeraz “Frantzestea” ta erderaz “Guerra de la Independencia” deritzana: 1808-1814.

Eta, irugarrena, “Guerra Realista” esaten dana: 1822-1823.

PITXITA

“Bi neskatx gazte, apaiñ eta liraiñ, txakur txiki polit bat berekin zutela zijoazten.

Pernandok ikusi zituan ta esan zien:

—Orixe da txakurtxo polita... Zer izen du?

—Pitxita.

—Putzik egiten al du ipurdia itxita?” (16).

ZEREKO BEORRAKI

“Bein Pernando mendi-tontor batean elur-lapatzetan otzak dal-dal ardi-zai zegola, bere beorren billa joan zan batek galdetu zion:

—Beorrik ikusi al dezue emen, Pernando?

Eta Pernandok erantzun zion:

—Beorrak? Zereko beorrak!

Ardian erdiak akabatuta,

barrutiak ezin pagatuta,

ez gaude abelera txarrean geldituta.

Eguraldi oek jarri bitza mudatuta,

bestela aurki naiz ardi ta guzti akaba-
[tuta” (17).

Lenengoan, 30 bat urte zuan Pernandok; Frantzes-tean, 44 urtetik 50 bitartera; ta irugarren gerra, berri-
z, bera il zan urtean bukatu zan. Orregatik, mando-
-kargaren gertaera au ez da irugarrengo ontan ger-
tatua izango, beste bietako batean baizik; eta, gure
iritzirako, lenengoan, gazte sasoikoa baitzan orduan
Pernando, eta gazte jendea baita gerra-lanetara bear-
tzen dana.

(16) G. Muxika: “Pernando Amezketarra”, 51.

(17) G. Muxika: “Pernando Amezketarra”, 50.

ZULO BATEKIN BI ZULO

“Bi abogadu alkarrekin pelean zebiltzan.
Batek onela zion:

—I ni bañon abillagoa aiz, bañan iri izketan emango dikena ekarriko diat nik!

Ta besteak:

—Ekarri zak, ba, ekarri!

Ta ala, Pernando ekarr-azi zuan.

Abogadu abil ura batetik bestera paseatzen zebillen, Pernandori zer galdetuko zion pentsatzen. Pernando, herriz, geldirik zegoan, arek zer esango zuan zai.

Ta, azkenik, onela galdetu zion abogaduak:

—Zulo batekin bi zulo nola itxi ditezke?

Ta Pernandok erantzun zion:

—Jaunak, ori besterik ez ta

gaur kontu orrekin Tolosan egin bear
[degu pesta?

Berorren sugurra nere ipur-txuluan sar-
[tu besterik ezta!

Abogadua oso asarretu omen zan, bañan berea eginda, ajola gutxi izango zitzaion Pernandori” (18).

MUNDUKO GAUZARIK ONENAK

“Bein batean erretoreak onela galdetu zion Pernandori:

(18) Inazio Maria Ulazia, Loiola-berri baserria, Amezketeta.

—Zer dira mundu ontan gauzarik onenak?

Ta Pernandok onela erantzun zion:

—Osasuna ta pakia,
andre ona ta dotia,
iru ankeko tupi aundi bat
txerri-xolomoz ta ollaskoz betia,
zato potxolo bat napar ardo onez betia,
nik eskatzen ditudanak oik tia” (19).

(19) Ermani'n Ansorena txistulariari jaso.

GERTAERAK

Erretore jaunarekin

EZURRAK ETA MAMIAK

“Amezketako erretore ospatsuak eta Fernando koplari erneak, atsegintasun aundiak izan oi zituzten bide onezko gauzetan alkarri txaskoak ematen.

Igande batean, beste askotan bezela, gonbidatu zituen erretore jaunak Fernando eta beste koplari batzuek apaitara; eta para-erazi zion bere mirabeari kazuela bat gisadu aragi bikañarekin egiña, esanaz, maiera ateratzean, ezur guziak para zitzala Ferdandoren aldetik kazuelaren ertzean, eta mamiak, erretorea zegoen aldetik.

Esan ta egiñ; mirabeak para zuen kontuz kazuela, nagusiak esan bezela, maian; baña Ferdandok laster igarri zion beretakoren bat egin nai ziola apaiz alai ark.

Errezotxo bat egiñ ondoren, lanari ekitera zijoazela, erretore jaunak esan zion:

—Fernando, lan esturen bat izango uen gaur noski, bezperetara ez aizenean juan?

—Jauna, bezperetan nintzan ni.

—Ez.

—Bai.

—Ez.

—Bai, jauna, bai.

—Izan litekek, baña neri beintzat ala esan zidatek.

—A! Beraz, bestek esan dio? Begira beza bada: orrelako ausardia duenak berori bezelako gizon bati gezurra esateko, sinistu bezait, merezi lukeala lepoa biurtzea kazuela onixe bezela.

Eta, au esanaz, biratu zuen kazuela, ezurrak paratuaz erretore jaunaren alderonz, eta mamiak bereronz” (1).

(1) Klaudio Otaegi'koak: “Euskal-Erria”, 12, 1885, 298'gn. orri-alde.

Bañan bada gertakizun au oso diferente kontatu duanik:

“Perrando pobrea zan, esan dan bezela, ta, bein baño geiagotan, aitzeki bat eta beste, erretoreari aparri ta bazkariak kendu zizkan.

Jai-egun batean Perrandoren emazteak bazkaririk ez omen zeukan, edo beintzat zeukana ez zan Perrandoren gogokoa. Perrando ez zan erritan asi beste asko bezela, baizik donario ederrean emazteari esan zion:

—Goazemazu erretore-etxera; zu aurretik karraxika ta igeska; ni atzetik makilla batekin; eta erretoreak, pakeak egiteagatik, bazkaltzen emango digu.

Atera ziran, esan dan bezela, eta senar-emazteak beren papera ederki egin zuten. Emaztea erretore-etxean negarrez eta anparo billa sartu zan; baitere Perrando desapioka ta bere andrea ill bear zuela esanez. Erretorea atera zitzaien, eta, ttonttoa ez bazan ere, larritu zan, eta aserre ura zergatik zan galdetu zien, eta, bazkariaren paltaz zala jakin zuanean, bertan gelditu zituan, Perrandori esanaz:

—Kaikual Bazkari apur bategatik orrenbeste istillu jarri dek? Geldi zaitetze nerekiñ ta irurok bazkalduko diagu.

SEMEAP

“Beste batean, eztakit nola, baiña Perrando sartu zan erretore-etxean bazkaltzeko edo apaltzeko, eta orduan semea zeraman berekiñ; etzuan batetan erretorearengana sarre-razo, baizik ate-atzean utzi zuan. Erretore jauna maia bedeinkatzen asi zan, ta Perrandok, bendizioaren aurretik gurutzea egi-terakoan, esan zuan:

—Aitaren eta Espiritu Santuaren izenean. Argatik, bada, erretoreak *errenditzen* du esanaz:

—Perrando, bi hider egin dek gurutzea ta bietan gaizki.

—Ez, jauna, nik egoki dakit gurutzea egi-

Ez senarrak eta ez emazteak etzioten ezetzik erantzun. Asi ziran bada apetitu ederrarekin jaten, eta, egaztia maiera neskameak ekarri zuanean, erretoreak, ebakiaz, mamia bere aldera ta ezurrak Perrandoren aldera jarri zituan; eta, asmo biurri gabe egiñ balu bezela, galdetu zion Perrandori:

—Perrando, etxe ontan sartu baño len or bidean atxitu izan bauan andrea... zer egingo ioan?

—A, jauna! Nik odolak berotxoak izan... ta esaten diot egi-egia: arrapatu izan banu, lepoa onelaxe —platerari elduaz ta mamiak bere aldera utzi-az— biurtuko nion aiñ seguru.

Erretorea azkarra, baiña ez Perrando baiñon azkarragoa” (1).

(1) Era ontara kontatzen dute, alkarrakin aldaketa nabarmenik gabe:

Oipa-ren-ak —Patrizio Orkaiztegi, Tolosako erretore zana, alegia—: “Euskalzale”, 1899/I/5.

G. Muxika: “Perrando Amezketarra”, 8.

ten; ez det uste bedorrek ere obeto egingo duanik.

—I beti igeska; gurutzea ondo egin dek, baiñan itzak gaizki, ta oso gaizki esan dituk: “Aitaren ta Espiritu Santuaren izenean” esan dek bi bider, eta... Semea non dek?

—Barkatu beza, erretore jauna, baiña semea urruti ezta. Ator onera, seme! —dio Perrandok— I gabe erretore jaunak ez dik jaten asi nai ta.

Aldi bakoitzerako Perrandok asmakai berri bat bazuan” (2).

AMORRAIAK

I

“Igande goiz batean, askotan gisa, jakiñik Perrandok Erretore-etxean bezperatik ekarritako amorraiak bazirala, meza-nagusirako ordu t’erdi palta zirala joan omen zan elizatarira.

Zer-esanik eztago arren goiz iñor gutxi agi-

(2) Oipa-ren-ak —Petrizio Orkaiztegi apaiza, Tolosako erretore jauna zana, alegia—: “Euskalzale”, 1899/I/5.

Gertaera au kontatzen duten gañerako guziak, berdintxu dauzkate txeetasun guziak:

“Euskalzale”, 1897, 71’gn. orri-alde.

“Ibaizabal”, 63, 1903/III/15. Onek aurrekoari itzez-itz kopiatu dio, itz bat edo beste izan ezik.

“Euskal-Esnalea”, Tolosan, 15, 1909/III/15.

“Euzkel-Egutegiya, Tolosa’n, Lopez’tar Eusebio’reñ Echian”, 1911/V/22. Onek ere itzez-itz kopiatu dio bere aurrekoari.

riko zala inguru aietan. Baiñan beiñere garai txarrik eztan antzera zer edo zertako, mezatarako goiztxoa izanagatik, gosaritarako ordu egokia zan.

Sartzen da Erretore-etxean eta oni galde-tzen dio:

—Egin bear dit mesede zer ordu dan esatea.

—Zortzi t'erdik, Perrando, zortzi t'erdik...

—Besterik ez? Orduan banijoake ostera etxera, amarrak ziralako ustean meza-nagusira korrika etorri naiz gosaltzeko beta gabe ta.

—Mutill, oraiñ araño joan gabe, amorrai bat jarri-aziko zuat neskameari ta geldi-ari emen.

Bi aldiz esan bearrik etzuen izan.

II

Gogobeteturik zeukan erretorearen neska-meak Perrandok, maiz xamar onengatik egin bear izaten zituelako lanbide asko; baiñan nagusiak agindu zion eta etzeukan amorraia prejitzen jartzea beste alderdirik.

—Beaizikan-e —bere artean zion neska-meak— peatu bear diot gaur, amorrairik ttattarrena jarrita.

Esan bezela, laister moldatu zuen eskalua zirudiñ amorrai kaxkar bat eta jan-ontzi batean maiaren aurreko aldean utzi zion.

Erretorea aurrez-aurre zeukan Perrandok

eta etzan luzaro buru austen egon neskamearen zitalkeria ordaiñtzeko.

Artu amorraikumea eskuan, eta ezpañetara eramanez, aopean itz batzuek esan ondoren, belarrertzean jarri zuen.

Ziñu oiek ikusirik, galdetzen dio erreto-reak:

—Zoratu al zaik, Perrando?

—Zergatik?

—Etzekiagu ba, amorraiari itzegiñ diokala iduritu zairak, eta gero berriz belarri-ondoan daukak...

—Batek zerbait jakiñ nai duenean amai-ka aldetara saiatu bear izaten du... ta nik ere bai...

—Zer gertatzen zaik bada?

—Ez al da oroitzen nere anai bat oraintxe amar urte, gutxi gora bera, joan zala itxas-ontzi batean?

—Baai...

—Bada joan ezkeroko berririk nola ezpaitegun eta oiek ere (amorraia erakutsiaz) nola urean ibiltzen baitian... arren aztarrenik ote dakien galtzen ari nintzan...

—Eta, zer erantzun dik?

—Zer erantzungo dit, jauna! Au semetxoa dala... ta emen inguruko erreketatik eztala atera izandu atzo arte... eta eztakiala ezer; baiñan sukaldeko ontzi-kutxa edo armaioan daudela beraren gurasoak... eta aiek balezatekeala zer ere bait jakitea!

Au aditzearekiñ bat, algara gozoak egiñaz oju egiten dio erretoreak neskameari:

—Antoni! Preji ditzazu Perrandorentzat amorrai aundi bi” (3).

ZERRIA

“Amezketako erretore jaunak deitu zion egun batean Fernandori, eta, ardo trago bat eman ondoren, esan zion:

—Adi dezak, Fernando. Badakik nola urtero iltzen dedan zerri bat, eta erregalotan aren gauzik onenak zabaltzen ditudan. Orain bada erregalorik egin gabe igarotzeko modu bat jakin nai nitek.

—Txit erreza du, jauna, —erantzun zion Fernandok—; zerria iltzen duan egunean jarri bitza agirian erregalotan zabaltzen dituan zerri-puska guztiak, eta, gaua ondo betetzen danean, sartu bitza barrena, eta esan beza urrengo egunean, leioan zintzillik jarritako zerri-puskak ostu dizkatela, eta, au entzuten dutenean, len baiño erregalo geiago

(3) B. Mokoroa: “Euskaltzale”, 1899/I/12.

“Euzkel-Egutegiya, Tolosa'n, Lopez'tar Eusebio'ren Echian”, 1911/III/29.

G. Muxika: “Fernando Amezketarra”, 5.

Euzkel-Egutegiya'k eta Muxika'k ez dute lenengo atalean dagoanik kontatzen. Bigarrenetik asten dira, esanaz Fernandok, erretoreak bazkaritara konbiaturik, igarri zuala, edo, erretorea ta neskamea izketan sumaturik, jakin zuala amorrairik txikienak ekarri eta aundienak gordeak zirala. Gañerakoa, Euskaltzalea'k bezelatsu kontatzen dute.

ekarriko diote, eta berori, herriz, ezertxo eman gabe kito geratzen da.

—Ondo pentsatua zia gok, Fernando; orixen egingo diat.

Eta ala jarri zituan leioan zintzillika odolki, mingaiñ eta beste barrunkiak.

Iristen da arratsa, eta, illuntasuna bere alde zuala, poaten da Fernando, eta, nolabait igorik, ostutzen ditu zintzillika zeuden zerraren barren kanpo-arkiak.

Urrengo egunean, ikusirik erretoreak bere etxe aurretik zijoala Fernando, deitzen dio esanaz:

—Aizak, Fernando, lapurreta egin zidatek; zintzillika atzo emen jarritako zerriki guztiak ostu zizkiatek.

Eta Fernandok erantzuten dio:

—Ori esan beza, erretore jauna; orri eldu.

—Ez, Fernando; egiaz esaten diat; ostu zizkiatek, eta ederra egin ziatek.

—Ortan egon sendo, jauna, eta kontu aundia jarri beza uste gabean beste aldera itze gin ez dezan, eta gezurra azaldu ez dedin” (4).

(4) Juan Migel Orkolaga: “Ibaizabal”, 13, 1902/III/29.

J. Y. G.: “Euskal-Erria”, 74, 1916, 544'gn. orri-alde. Onek kontaera Ibaizabal'ekin berdintxu dauka, bañan ez du Fernandorik, ez-ta ere erretorerik, aitatzen. Fernandoren ordez, inguru artako “enrea-makillik aundiena” jartzen du; eta, erretorearen ordez, “Aldapa-garai'ko Praxku Txomin”. Ta buka-

KALABAZA

“Perrando Amezketarra, lanerako baiño bromak emateko gogo ohea baizuan, askotan arkitzen zan bere etxean zer janik etzuala, eta baita beiñ baiño geiagotan bere tripa bete-bearrak bidea erakutsi zion erretore jaunaren etxera.

Bein batean bada, beste askotan bezela, joaten da erretore jaunanaga anega bat artoren eske eta erantzuten dio erretoreak:

—Etzaukat nik alperrentzat artorik; eztaukak lan egin eta saiatu besterik, jan nai badek.

Onetan eldu zan garizuma eta berarekin Pazkoazkoa betetzeko garaia; joan zan Perrando dotriñako txartelaren eske. Entzun-

tzeko, ez du esaten enrea-makill edo dalako orrek zerria ostu zuanik, onako au baizik: “inguruetan ziotenez, enrea-makillen etxian txerriki-usai asko usantzen zan egun aietan”.

G. Muxika: “Pernando Amezketarra”, 17. Onek gertakizuna aurreko biakin berdintxu dauka, bañan kontaera oraindik ere luzatzen du era ontara:

Pernandok bere etxean ondo begiratzeko esan zuan. Ta joan omen ziran, bai ongi bazterrak astindu ere, bañan zerri-aztarrenik etzuten arkitu.

“Ez zan errez, ondo izkutatuta zegon-eta. Aurra-
ren seaskan, lastaian sartuta zeukaten; aurra berriz
nagarrez seaskan eta Pernandoren emaztea kantari,
seaskari eragiten. Zeñi bururatuko zitzaion seaska
arren barruan, aur-azpian begiratzea?”

Garizuma etorri zan, ordea, ta aitortzerakoan erretoreari guzia esan bear. Esan zion, eta erretoreak, egia jakiteak ematen zion pozaren pozez, guzia barkatu zion Fernando azkarrari.”

garriak izaten ziran emen erretoreak eta Perrandok egin oi zituen itz-errespuestak! Galdetu zion erretoreak:

—Zer esan nai dik Santuen Komunioak?

—Artorik ematen ez duana eramango duala inpernuko demonioak, —erantzuten du Perrandok.

Ustegabeko erantzuera au entzunik dio erretoreak bere artean: “Orain ere pegatu zidak neri onek”. Baiña ez aditu egin-da, esaten dio:

—Beti demonioakin ibilli bear al dek? Espiritu Santuarekin ibilli bear diagu, ez demonioarekin. Zer obra egin zian Espiritu Santuak?

—Etxe berria, jauna, Errenterin (5).

Aserreturik erretorea Perrandoren ateraldi orrekin, esaten dio:

—Bada joan adi, nai badek, Errenteriko Espiritu Santuarena eta nai badek demonioarena, eta aiek emango die txartela, nik kalabaza.

Irten zan Perrando eleizatik, eta, jakiñik bazeuzkala erretore jaunak baratzan bi kalabaza txit aundiak eta barau egunetako asko estimatzen zituanak, joan zan erretore-etxera eta esan zion serbitzariari:

—Aizan, Joanixi: Erretoreak esan zian apustu egin nai duala beste batekin zeiniek

(5) Aldi artan bizi zan Errenterian etxe berria egin zuan gizon bat, *Espiritu Santua* gaitz-izenez deitzen ziotena. (*Ibaizabal*’en oarra).

kalabaza aundiagoak eduki etxean, eta baratzako aundiena emateko.

Erretorea etxera eldu zanean, galdetzen dio serbitzariak:

—Eta apustua?

—Zer apustu?

—Kalabazena.

—Baiña zer kalabaza apustu diozu?

—Jauna, Perrandok baratzako kalabazik aundiena eraman du, bedorrek apustua egin duala ta.

—Ez al da? Ori egin du? Dotriñako txar-teletan kalabaza eman diot bai, eta ara zer egin digun alproja orrek” (6).

ILLARGITIK LURRERA

“Zijoazela bein hide batetik apaiz erretorea eta fraile bat, ikusi zuten zetorrela Fernando hide beretik, eta pensatu zuten far

(6) Jose Ramon Jauregi, Aretxabaletatik: “Ibaizabal”, 14, 1902/IV/6. Onek ez du emen bukatzen; onen urrena, erretoreak, Trinitadearen galdeera egiñaz, kantatu zion bertsoa ta Perrandok erantzun ziona dakarzki.

G. Muxika: “Pernando Amezketarra”, 64: Onek Ibaizabal’ena begien bistan izan du berea moldatzeko. Gaztiatzeko modukorik, aldaketa bat bakarrik egiten du: erretoreak, txartela ukatzean, onela dio Muxika’renean: “Joan adi bada Errenteri’ko Espiritu Santuarengana, ta eskatu akiok txartela, nik beintzat ez diat emango-ta.” Alegia, ez du kalabaza aitatzen. Irakur nola dion Ibaizabal’enean. Onela, kontatera eten egiten da Muxika’ren liburuan. “Kalabaza” eman ziolako joan baitzan Pernando erretore-etxera kalabaza billa.

piska bat egitea. Alkar topatu zutenian eta diosal egin ondoren, galdetzen dio prailleak Fernandori:

—Zenbat denboran uste dezu errotarri bat zerutik bota eta lurrera allegatuko litzakela?

—Ez dakit, jaunak, —dio Fernandok—, zenbat denbora bearko luken errotarriak, baña onen ordeztu botako baluteke amaika t'erdietan praille bat zerutik seguro nago oker aundi-aundirik gabe amabietako jauu erretorean etxian litzakela.

Praillea eta apaiza asi ziran farrez eta Fernando joan zan bere bidean aurrera” (7).

NORA?

“Fernando Amezketarra, kristau ona izanik, joan zan, urtero bezela, Pazkoazkoa egitera.

Abade jaunak galdetzen dio:

—Fernando, il ondorean nora joan nai dezu?

Fernandok ondo pentsatuta ala dio:

—Ez dakit, bada, jauna. Bitan, bai zeruan

(7) Enrike Elizetxea: “Ibaizabal”, 43, 1902/XII/26.

G. Muxika: “Fernando Amezketarra”, 6: Oneko aldaketa aukeratu: Bi praille dira, galdeera era ontara egiten diotenak: “Emendik illargira zenbat bide dago?” Ta Fernandok: “Emendik illargirako oso zalla da; bañan illargitik onera balitz, zerbait esan nezake: amabiak laurden gutxitan illargitik praille bat botako baluteke, amabi-amabietan erretore etxean...”

eta bai inpernuan, lagun onak badituz eta" (8).

ZAZPI JAUNGOIKO

"Praile batek, par egin naiean, galdetu zion Pernandori:

—Pernando, zenbat Jaungoiko dira?

Ta Pernandok:

—Zazpi.

—Zazpi? Nolatan gero?

—Aita, Semea ta Espiritu Santua, iru. Iru persona diferenteak, sei. Ta Aita Eternoa. orra zazpi" (9).

IRU KREDO

"Arratsalde batez, Amezketako erretore jauna, bere moduzko lagun batzurekin, erriko plazan paseatzen zebillen.

Alako batean, Pernando azaldu zan. Asi zitzaizkan berealaxe guziak toriatu nairik, eta, azkenik, itz-bidea nunbait ala etorri-rik, erretoreak esan zion, apustu egingo zio-la, berak iru kredo esan bitartean, ezetz Pernandok plazari iru buelta eman.

Pernandok baietz, emango zituala.

Ezetz eta baietz, merienda trabesa egin zuten.

(8) "Euzkal-Egutegiya", Tolosa'n, E.Lopez'-enean", 1924/III/1.

(9) "Euskal-Esnalea", 1924, 140 gn. orri-alde. G. Muxika: "Pernando Amezketarra", 42.

Abitu zan Pernando korrika-antzean, bañan oso mantxo ta itxura baldarrean, baita bikarioak ere bere errezoari ekin, ta bai bukatu ere, Pernandok oraindik erdia bañon geiago palta zualarik.

Asi zitzaizkan orduan guziak ojuka, apustua galdu zuala ta gelditzeko esanaz.

Bañan Pernandok, aien esanai entzungor egiñik, etzan gelditu bere lana oso bukatu arte.

—Galdu dezu, Pernando, —esan zion erretoareak—; iru kredo aspaldi errezatuak ditut. Emen inguruan diranak testigu.

Ta Pernandok, oraindik asnas larrian zalarik, erantzun zion:

—Ez, orixe; berorrek —emen inguruan diranak testigu— ez ditu iru kredo errezatu; kredo bat iru aldiz baizik.

Ta ala zan noski. Guziak eman zioten parrari, eta arratsalde artan etzuan Pernandok meriendaren paltik izan” (10).

(10) Amezketan jaioa dan Anizeto Etxarri apaiz jaunari entzuna.

Artzeko-dunak

ZORRAK

“Artalde baten jabe egiteagatik, zorrez leporaiño betea arki zan Perrando aldi batean; bada gero ordaintzekotan bildu zituan eun da geiago ardi: batari amar, besteari ogei, eta era onetan gaiñerakoak.

Esaera ta izaera dan bezela, ezta epe edo plazorik goiz edo berandu betetzen eztanik; eta au bera gertatzen zitzaion Perrandori. Zorrak ordaindu edo kittatzeko eguna alde ratzen zetorren, eta arditik ere etzeukan bere gaiñ.

Iritxi zan eguna, eta goiz-goizetik azaltzen da Perrando bi lagunengana mesede billa. Oiek, diru-eske zetorrelakoan, bertatik ukatzen diote laguntza, adieraziaz, berak ere diru-premian arkitzen zirala eta ez lezaioketela eman.

Ontan, erantzuten die Perrandok:

—Mutillak: etzaitetze ikaratu. Nik eztiat diru bearrik; itzezko laguntza bakarrik asko diat.

—Ori besterik ezpada, konta ezakek gu-rekiñ.

—Onezkero nere artzailleak zai zeudek bada, ta atozte nerekiñ.

Badijoaz irurak autatua zegon lekura, eta ozta ordu laurden bat irixteko palta zutela. geldi-azten ditu iturri baten ondoan, esanaz:

—Mutillak: bat-batetan oroitu nauk nolatan ordain nitzazkean zorrak.

—Nolatan ba?

—Zoazte nere zai dauden gizon oiekguna, eta aitor zaiozute Pernando, izerdi-patsetan dagoela, ura edan ta naigabea eginda dagoela iturri-ondoan.

Joaten dira agindua egitera, eta esan bezela, ardi-diruen begira zeudenai itzegiten diote era onetan:

—Jaunak: kezka gabe Pernandori itxogoten egongo zerate?

—Bai ba; zer gertatzen da?

—Bere denboran farrik asko eragiñ badiagu ere eztiuela geiago eragiñ-aziko gizagatxoak...

—Ill al da bada?

—Ill ez; baiñan, izerditan zegoela, urez ase da, ta naigabe txar batekiñ iturri-ondoan dago, zerraldo etzanda, atzen-arnasak botatzeko zorian.

Itz oriek aditu beziñ laister Perrandoren artzeko-dunak “goazemazue, goazemazue ikustera” esanaz, joaten dira bera arki zan lekura, eta baita ere aien ondoren beste lagun biak.

Perrandok, urrutira nabaitu zituen zeto-
zela, eta jarri zan luze-luze etzanda aotik
txistua zeriola.

Eldu ziradenean bere ondora, iruditurik
aitzenetan zegoela, asi ziran guztiak bat-ba-
naka mintzaten:

—Perrando gizajoa, beste munduko orde-
izan dezakela naigabe au; nik beintzat bar-
katzen diat amar ardiren aldera egindako zo-
rra!...

Era berean barkatu zioten beste guziak.

Belarri ernaiak zeuzkan Perrandok eta
aitzenengoan barkazioa iritxi zuenean, altxa-
ta bere bi laguntzalleai esaten die:

—Jaunak: lekuko edo *testigu* izango zera-
te gaur edo bigar oiek esango balirateke ardi-
diruak zor diozkatedala" (1).

SEKULAKO OSASUNA

“Arkiturik Fernando azkeneko orduetan,
azaldu zan bere oiaren aurrean gizon bat,
arrek zor asko ziona, eta ikusi zueneko dio
Fernandok:

—Ai, gure Jaungoikoak emango balira zuri
zor dizudana pagatu arteraiñoko osasuna!...

Eta konfesoreak au entzunik erantzuten
dio:

(1) B. Mokoroa: “Euskaltzale”, 1899/II/9.

G. Muxika: “Perrando Amezketarra”, 63. Onek au-
rrekoarekin berdintxu kontatzen du. Badirudi Mo-
koroa'rena begien aurrean euki duala Muxika'k, bere
kontaera moldatzeko.

—Badakizu, Fernando, gure Jaungoikoa czin ta geiago ona dala, eta menturaz zure nai ori iritxiko dezu, asmo ona da ta.

—Naiago nuke bada, jauna; mesede orixe beste gauzik asko baiño; ez niøke gizon onø zorrik pagatuko eta... sekulako osasuna seguru nuke” (2).

GALTZAK

“Perrandok zor ziozkan Donostiako jostun bateri galtza pare bat, eta, illak joan, urteak joan, etziozkan pagatzen.

Igande batean jostun edo dendaria zegoan bere lantegiko atean, eta ikusi zuen Perrando zetorrela lagun birekiñ, eta igaro zan jostunaren parean agur egiñaz.

Onek oju egin zion orduan:

—Pernando, eta galtzak?

—Patrikaretan estu-xamar; beste gañerun-

(2) E. Errazkin: “Euskal-Erria”, 47, 1902, 128'garren orri-alde.

E. Errazkin: “Ibaizabal”, 30, 1902/VI/27. Biak, itzez-itz, berdin daude.

“Euzkel-Egutegiya”, Tolosa'n, Lopez'tar Eusebio'ren Echian”, 1911/XII/13. Onek aurrekoai kopiatu die, itz banaka batzuk aldatuaz.

G. Muxika: “Pernando Amezketarra”, 60. Aurrekoekin berdintxu, aldaketa nabarmenik gabe alegia, azkenik Pernandok apaizari ematen dion erantzue-ra izan ezik:

—Ordu arteko bizia ematen baldin badit, jauna, berorrek ez dauka nere entierroa kobraturik...

tzean ederki daude —erantzun eta jarraitu
zuen Pernandok aurrera” (3).

BEI BATEK BOST TXAL

“Beñ Perrando, beste askok oi duen be-
zela, joan zan etxe-jabearengana errenta pa-
gatzer. Nagusia zegoan emazte eta bere ume
birekiñ bazkalduten; Perrandori etzioten
ezer ematen, eta an zegoan, txapelari jira
emanaz, kokotea arraskatzen. Nagusiak etzi-
on jaramonik egiten, eta Perrandok esan
zion onela:

—Badakizu, nagusi jauna, zer gerta zai-
gun baserrian?

—Ez; zer izan da ba?

—Pepe Antonen beiak bost txal euki di-
tuala.

—Eta zelan konpontzen da bostai esnea
emateko?

—Txit erraz; guk oraiñ egiten doguna, lau
bazkalduten eta bat... begira!

Au entzun zuanean, nagusiak Perrandori

(3) Egañak: “Ibaizabal”, 15, 1902/IV/13.

E. E. (Enrike Elizetxea, seguru asko): “Baserrita-
rra”, 1906/II/17. Onek aurrekoarekin berdintxu dauz-
ka txetasun guziak.

Ipui au bertsotan kontatzen du Bitoriano Iraola
jaunak, 1886 urtean Donostian saritu izan zan ber-
tso-ipui-sorta batean. Sorta dana liburu batean argi-
taratu zan *Kontutxoak* izenarekin. Bañan ez du Per-
nandorik aitatzen. Gure iritzirako, ipui au ere eran-
tsia izango da; ez da berez Pernandorena izango.

bazkaria eman zion eta arratsaldean azkari edo *merienda*" (4).

ORTZAK ERAKUTSI

"Asperturik Pernando Amezketakoa bere artzekodunen bisitarekin, joan zan bein letradu batengana...

(...dan! dan! atea jo zuen. Bereala neska-meak azaldu zitzaion.

Neskameak, nolako itxura atera deitzen dutenak, alako arpegia jarri izan oi dute.

Aberats-antzekoa bada, arpegi guzia irri-parrez josirik, eta tibiribiri-tibiribiro, sortu diran inbusteri guziak esanaz.

Erdipuerdikoa bada, arpegi otza, ta itzak otzagoak oraindik.

Eta zarpazar-antzekoa danean berriz, tximinia baño illunagoko kopetarekin eta erratza baño latzagoko itzakin.

(4) F. Abarrategi: "Ibaizabal", 45, 1902/XI/9.

"Euzkel-Egutegiya, Tolosa'n, Lopez'tar Eusebio'ren Echian", 1911/IV/23. Onek Ibaizabal'i kopiai dio, garbitzarren zenbait itz trukatuaz, batzuetan itzen tokia aldatuaz, eta kontaera pixka bat laburtuaz.

G. Muxika: "Pernando Amezketarra", 3. Onek bi aldaketa ditu aurreko biek:

Onek dionez, pasadizo au ez da nagusiaren etxean gertatua, Tolosa'ko taberna batean baizik, lau gizon bazkaritan ari ziralarik eta Pernando begira, irrikatzen zegoalarik.

Ta gero, gertaerari bukaera ematen dio, beiak lau titi izanik, bostgarren umeak, Pernandok bezela, begira egon bearra zeukala esanaz.

Ori, neskame guziak jakiten dute. Aralar'go muturretik errira datorren neskak, bigarren asterako inork erakutsi gabe ikasten du.

Ez dago esan bearrik zer itxura eramango zuen Pernandok eta zer arpegi jarriko zion neskameak.

Pernandok, apal-apal, galdetu zion:

—Nagusia etxian al dago?

Eta neskameak, itz bakoitzean bi purrustada egiñaz:

—Ez dakit. Jakingo det.

Orrenbesterekin ezkutatu zan.

Pernandok igarri zuan zer arrera egiten zioten etxe artan, eta ona zer bururatu zitzaion.

Berrogei erraldeko beia erosteko aña dirucz zuen noski berekin izango, bañan txanpon bakar batzuek musu-zapian korapillo batekin bilduak bazeuzkan.

Bere aiek askatu ta, zalaparta ikaragarria ateriaz, lurrean bota zituen.

Asarre bizian, neskamea biurtu zan, eta esan zion:

—Gizona, zer darabilzu zarata burrunbatsu oiekin?

—Badakizu —erantzun zion Pernandok—, diru mordoxka bat dakart nagusiarentzat, eta banaken batzuk erori zaizkit.

Ori entzun zuenian, neskamea, diruk berezako izan balira bezela, oso poztu zan, abe-

ratsentzako bezelako arpegi goxo irritsua jarri zuen, txanponak biltzen lagundu zion, eta “gizontxua, nagusia etxean dago” esanaz, ixkribauaren aurrera eraman zuen.)

...eta esaten dio:

—Jauna, eztaukat txanpon bat zakurrari botatzeko, eta zor diotan guzia eskean daukat, esanaz emateko bereala, eta nik zer egin bear det?

—Gizona, dirurikan ezpadaukazu, ortzak erakutsi.

—Ondo da, jauna; eta bedorren kontua zenbat da?

—Bi pezeta —erantzuten dio letraduak, eta Pernandok erakutsi ziozkan ortzak, esanaz:

—Bedorreatik asi bear det bedorren agindua egiten.

Ikusirik letraduak Pernandoren azkartasuna, esaten dio:

—Adiskidea, oso bizkorra zaitugu, eta, uste izanik jakingo dezula, esan zadazu nola estali litezkean ziri batekin iru zulo.

Eta Pernandok erantzuten dio:

—Bedorren sudurra nere zulo batean sartuta” (5).

(5) J. R. Jauregui: “Ibaizabal”, 69, 1903/V/26. Onek parenthesis orren kanpoan dagoana bakarrik dakar.

Alegi'ko Pernandok: “Euskal-Esnalea”, Tolosa'n, 8'gn. zenb., 1908/VIII/15. Ibaizabal'ekin berdintxu.

NIK ZORRA TA ZUK KEJA!

“Fernando Amezketakoa bein kuadrilla batekin bazkal ondoan zegoala, etorri zitzaion berak zor zion bat, eta aurrean jarririk esan dio:

—Kaxo, konpañeo; oraintxe ikusi bear degu zer nolako bertsolaria zeran; kejatua nago zurekin, zergatik zor didazun eta ematen ez didazun.

Fernando jeiki da ta erantzun dio:

—Jaunak, testigu zerate. A, Jaungoikoa, au're aditu bear giñan! Nik izan zor ta au kejatatu.

Azkenengo kopa artu ta “Adio, jaunak” esan ta aldegin zuan” (6).

“Euzkel-Egutegiya, Tolosa'n, Lopez'tar Eusebio'ren Echian”, 1911/IX/5. Onek Euskal-Esnalea'ri kopiatu dio.

G. Muxika: “Fernando Amezketarra”, 2. Onek bakarrik dakar parentesis orren barruan dagoana. Gañerakoa beste guziekin berdintxu.

Ibaizabal'ek bakarrik dakarzuki iskribauaren eta Fernandoren azkeneko esanak, leen ere liburu ontan jarrita daudenak.

(6) “Baserritarra”, 1909/VI/19.

Ziriak

ISKRIBAU

“Bazijoan bein Fernando Amezketakoa zeukan soñik onena jantzirik.

Bidean arkitu zuen iskribaua, eta onek, ala apaindurik ikusirik, galdetu zion:

—Baña, Fernando, zer zabilta orrela apaindurik?

—Ara, jauna, —erantzun zion—, iñondik ezin bizimodurik atera nuen, eta ikazkintzara joatea gogoratu zait.

—Ikazkintzara zoaz? Ezta ikazkintza txit ofiziyo ona: sekula ez det aditu ikazkiñik zeruan sartu danik.

—Bai, jauna, bai: bat sartu omen zan bein, eta nola ain gauza arrigarriya zan, erabaki omen zuten zeruan iskriturak egin bear zirala, asi omen ziran ortarako iskribau billa, eta bat bera ez omen zuten arkitu zeru guztian” (1).

(1) “Euskal-Erria”, 15, 1886, 570'gn. orri-alde.

Enrike Elizetxea: “Ibaizabal”, 1902/V/18. Onek *Euskal-Erria*'rekin berdintxu dauzka txeetasun guziak.

“Euzkel-Egutegiya, Tolosa'n, Lopez'tar Eusebio'-

TXAKUR TA NAGUSIAREN MUTURRA

“Beiñ batean Perrando zetorren beste lagun askorekiñ, Andoaingo pestetan egonda, bere etxe aldera, eta Tolosako sarreran alkar jo zuten zaldun batek eta herak.

Zaldun au zijoan zakur batekiñ, zeñari Perrandok esan zion, ostikada bat emanaz eta gogoan eukirik bere nagusiak beiñ egin zion txarkeri bat:

—Joan adi nai dekan tokira nagusiaren mutur zikiñ arraio orrekiñ!

Zakurraren nagusia aserraturik Pernandoren esanaz, deitzen dio oni alkatetara. Galdeturik ia egia zan zakurraren nagusiari faltatu zion errespatora, zakurrari esanik “Joan adi nagusiaren mutur zikiñ orrekiñ”, erantzun zuan:

—Egia da nik ori esan niona, eta oraiñ

ren Echian”, 1911/VIII/12. Onek *Euskal-Erria*’ri kopianzen dio, itzen tokia besterik aldatu gabe.

“Argia”, 130, 1923/X/14. Onek *Euskal-Erria*’ri kopianzu dio, bizimodu, ofiziyo, sekula, arrigarria ta bat bera, kendu ta bizibide, langintz, beñere, arrigarrizkoa ta bat ere jarriaz.

“Argia”, 169’gn. zenb., 1924/VII/13. Onek *Euzkel-Egutegiya*’ri azkeneko bi esaerak, iskribauarena ta Pernandorena alegia, kopianzen dizkio bakar-bakarririk; eta, ala, gertaera Pernandorena edo norena dan adierazten ez du.

G Muxika: “Pernando Amezketarra”, 54. Onek *Euskal-Erria*’ri edo *Euzkel-Egutegiya*’ri kopianzen dio, itzen bat edo beste, ta bai itzen tokia ere, aldatuaz.

nik galdetzen diot onera ekarri nauenari: bedorrena zan zakurra?

—Bai, nerea zan.

—Bada bedorrena bada zakurra, bere muturra norena izango da, bedorrena ezpada?” (2).

KATEAN

“Egun batean Perrando zijoala asto batekin bide nagusitik aurrera, eldu zan kateara, ta mikeleteak eskatzen dio dirua.

—Zergatik?

—Astoa emen pasatzeagatik.

—Eta nik eztet pagatzen ta astoak bai? Nola da ori?

—Gauza garbia da ori. Abereak bidea ondatzen dutelako. Gurdiak eta kotxeak ere pagatzen dute, karga asko eramaten dutelako.

—Ta nola, ni menditik iñoiz etortzean egur edo iratze-sorta batekin bizkarrean, ez dirazu kobratzen dirurik?

(2) J. Ramon Jauregui: “Euskal-Erria”, 47, 1902, 255^ogn. orri-alde.

“Euzkel-Egutegiya, 1911, Tolosa'n, Lopez'tar Eusebio'ren Echian”, Urrilla, 2. Onek aurrekoari kopiatzen dio, bañan gertaera laburtuz, egutegi-orritxoan sar zitekean.

“Argia”, 130^ogn. zenb., 1923/X/14, eta “Argia”, 169^ogn. zenb. 1924/VII/13. Biak berdin-berdin, egutegi-orritxoari kopiatuta.

G. Muxika: “Fernando Amezketarra”, 1. Onek ez du argitasun edo txetasun berririk ematen; gertaera zeatzago bere kasatik kontatu bai.

—Bizkarrean karga eramatea libre dalako.

—Bai? —dio Pernandok, eta, ori esateakin batean, makurtu zan astoaren tripa-pean, eta, bizkarrean arturik, segitu zuan bidean aurrera, mikeleteari esanaz—: Eztizut kate-rik pagatzen, zergatik zedorrek esan dirazu bizkarrean karga eramatea libre dala” (3).

LENDABIZIKO ZIRIA

“Bein Oiartzungo ferira Perrando zijoala, arkitu zan txit larri, eta sasi bazter batera joan eta galtzak askatu ta asi zan bere bearrak egiten.

Igaro zan adiskide bat, eta Perrando ala ikusirik, galdetzen dio:

—Zer ari zera, Perrando?

—Ementxen, denak egin bear deguna egiten.

—Ezta egia, Perrando: Zuk egin dezuna, zuk bakar-bakarrik egin zenezakean, eta ez beste inork.

—Arrazoi dezu, adiskidea; lendabiziko nere bizi guzian gezurretan arrapatzen naute.

(3) “Ibaizabal”, 25, 1902/VI/22.

“Euzkal-Egutegiya, Tolosa'n, Lopez'tar Eusebio'ren Echian”, 1911/III/24. Onek Idiazabal'i kopiaetzen dio, pixka bat laburtuta eta itzen bat edo beste, garbitzearren, aldatuta.

G. Muxika'k: Pernando Amezketarra, 59. Ez du besteetan ez dagoanik esaten.

Esan zenezake, lendabiziko ziria zuk sartu zeniola Perrando Amezketakoari" (4).

BEGI-OKERRA

"Amezketako Pernando mendiyari bera zettorrela, eroriyaz txonkatilla okertu zuan.

Errenka Alegin zijuan batian, galdetu zion begi-okera batek:

—Ta nola dijua txonkatill ori, Pernando?

—Gaizki, motell, ik ikusten deken bezela" (5).

ONETIK EDAN!

"Fernando, Amezketako bertsolari fama-
tuak, ikusten zuen bere beiak txit argalak

(4) Elizetxea: "Ibaizabal", 27, 1902/VII/6.

G. Muxika: "Pernando Amezketarra", 28. Onek gertaera au bera dakar, bañan aldrebes: Lagunak ez du Pernando itzetan arrapatzen, Pernandok laguna baizik. Ara nola:

"Bein batean, Pernando larri zebillen bide-baztar batean, eskuak sabel-gañean zituala, ortzak estutu ta ostiko txikiz lurra joaz. Larri zebillen, bañia galtzak askatzera ez zan ausartzen, jende asko zebillen-eta.

Adiskide batek ikusi zuan estutasun artan, eta esan zion:

—Motel... ortxe bertan... ori guziok egin bear diagun gauza dek-eta.

Pernando'k, orduan, galtzak askatu ta pikotxean jarriaz erantzun zion:

Ez, au beintzat nik bakarrik egin bear detana dek..."

(5) "Euzkel-Egutegiya, 1915, Uztaila, 13".

zeudela, belar onik jaten etzutelako, eta egun batean, berak zaitzera joanik, ikusi zuen auzoko soro batean mardul mardulik zegoala garia, eta an sartu zituen gariz ase ta zerbait gizendu zitezen.

Beiak ari ziran gogotik garia jaten, baña ona non irtetzen dan baseritik atso bat dea-darka esanaz:

—Fernando!

—Fernando! —erantzun zuen onek.

—Atera itzak bei oriek.

—Atera itzak bei oriek.

—Ez al dek aditzen?

—Ez al dek aditzen?

Atsoa ainbeste jardunekin aspertu zan, ta txit aserreturik esan zion Fernandori:

—Edari gaiztoak galduko al au!

—Onetik edan! —erantzun zuen Fernandok” (6).

ERBIA

“Eiztari batzuek bazebiltzan perdigoiz jositako erbi baten billa, eta or non topatzen duten Fernando Amezketakoa.

—Ikusi al dezu emen erbirik?

(6) “Euskal-Erria”, 11, 1884, 534'gn. orri-alde.

G. Muxika: “Fernando Amezketarra”, 52. Onek aurrekoari kopiatu dio, joskera ta itz bat edo beste aldatuaz, eta beiak gal-soro batean ez, bañan belar-soro batean sartu zituala esaten du.

—Amaika ta erdiak izan bear dute —eran-
tzuten du Fernandok.

—Baño, gizona, eztizugu galdetzen zer
ordu dan, ezpada erbirik inguru onetan iku-
si dezun.

—Bai, amaika ta erdiak izan bear dute.
bada nere barrena gosetzen asia da.

—Eztizugula ordurik galdetzen, gizona!

—Bai, amabietan mendi orren gañean ego-
ten da, eta ortatik garbi ezagutzen det amai-
ka ta erdiak dirala.

Orduan, ero batekiñ itzegiten zutelako us-
tean, geiago itzik esan gabe alde egin zuten;
eta Fernandok eraman zuan erbia etxera.

Andik denbora piska batera ikusten dute
eiztari oietako batzuek ero usteko gizon ura
—Fernando—, eta elkarri esanik “emen ze-
torrek lengo eguneko ero ura”, galdetzen
diote:

—Zer ordu da, adiskidea?

Eta Fernandok erantzun zien:

—Andreak maneatu eta biok jan genduan.
Ederra zegoan!” (7).

(7) Juan M. Orkolaga, Igeldo'tik: “Ibaizabal”, 11,
1902/III/16.

“Euzkel-Egutegiya, Tolosa'n, Lopez'tar Eusebio'ren
Echian”, 1911/XII/5.

G. Muxika: “Fernando Amezketarra”, 33.

Ibaizabal'ek ez du kontatzen erbia Fernandogana
etorri ta onek nola izkutatu zuan eiztariak iritxi
baño leen. Bai ordea Euzkel-Egutegiya ta Muxika'k.
Arek dionez, sasian gorde zuan, eta, onek dionez,
garotartean. Ta, biak adierazten dutenez, eiztariak
tolosarrak ziran, eta Tolosan alkar topatu zuten bi-
garrenge aldiz.

ILLARGIAREN PISUA

“Bein topatu zuten Fernando Amezketarra lau gazteak, beren ustez zerbait zekitenak, eta pentsatu zuten far egitea.

Fernando ia berengana alderatu zanean, asi ziran oiuka okasioan ari baitziran bezela eta beretako batek dio:

—Jaunak, Fernandok aterako gaitu dudatik, bada onek jakingo duen gauza da; ezta egia?

—Bai, bai, —diote denak—, izan dedilla orrek esaten duena.

—Jakin nai genuke —dio orduan batek—, zenbat pisu ote duan illargiak.

—Eta zuek, gizon jakintsuak, etzerate lotsatzen orren gauz erraza ni bezelako nekazari ezjakin bati galdetzen?

Ori esaten ari zan bitartean, egin zuen makilla puntarekin bollajira edo *círculo* bat lurrean, bota zuan arrasto bat ezkerretik eskuiera eta beste bat goitik beera egiñaz bollajira lau puska.

Puska bat erakutsiaz galdetzen dio bati:

—Zenbat da au?

—Ori laurdena.

—Eta au? —dio bigarrenari erakutsiaz beste puska.

—Ori ere laurdena.

—Eta au? —erakutsiaz beste puska irugarrenari.

—Beste laurdena.

—Eta au? —galdetzen dio besteari markatuaz beste puska.

—Laurdena ori ere.

—Orduan gauza jakia da zenbat pisu duen illargiak: libra bat justu justua, ezgeiago eta ez gutxiago —esaten du, eta joan zan utzirik lotsaturik gazte aiek” (8).

URRE-KOSKORRA

“Egun batean Perrando joan zan perira Tolosara, eta, nola etzeukan dirurik, eta ez ere nora joanik bazkaltzera, asmatu zuan juatea zillargiñeana, eta, erakutsirik oni ukabilla, esaten dio:

—Jauna: onelako urre-koskorrak zenbat balio du?

Pozturik zillargiña, erantzuten dio Perrandori:

—Adiskidea, presarik ezpadaukazu, alkarrekin bazkalduko degu, eta tratua bitartean egingo degu.

Ala joan ziran bazkaltzen, eta, au janda

(8) Enrike Elizetxea: “Ibaizabal”, 39, 1902/IX/28.

Enrike Elizetxea: “Euskal-Erria”, 47, 1902, 560’gn. orri-alde.

“Euzkel-Egutegiya, Tolosa’n, Lopez’tar Eusebio’reñ Echian”, 1911/XII/32. Oñek, eta urrengoak ere bai, beste iturritik artu dute gertaera. Auek diotenez, erretorea ta Pernandoren artean gertatutakoa da.

“Euzkel-Egutegiya, Tolosa’n, Lopez’tar Eusebio’reñ Echian”, 1915/III/8.

G. Muxika: “Pernando Amezketarra”, 43. Oñek 1911’ko *Euzkal-Egutegia’ri* kopiau dio.

ere, nola Perrandok ezer esaten etzuen, galdetu zion zillargiñak:

—Adiskidea, eta urre-koskorra nun dezu?

Orduan Pernandok erantzuten dio:

—Jauna, izaten dedanerako galdetu diot.

Asarraturik zillargiña, etxetik kanpora bialdu zuan Perrando” (9).

XALBURUAK

“Beñ joan zan lagun batekiñ benta batera, inguru artan festa zan artsaldian; bere lagun bat eta bera sartu ziran ardangela edo *trabenan*, oso goiz artian, eta, ardoa ta joku-liburua edo kartak arturik, zurrut egiñaz bapo ari ziran jokuan biak.

Nola bertako nagusiak oso ondo ezagutzen Prenando —lenago zorrak utzi ziozkalako—, begiratu txarra egiten zion.

Onek beñ ontzikara bat ustu ta dio:

—Nagusi, bete bigarrena... ta...

Alako tarte batian Pernando altxa ta joan zan *zerbait* egiteko aitzakiakiñ kanpora, eta etxe aurreko putzu-zulo batetik ekarri zituben xalburuak (putzu-zomorro beltzak). Malezi guzian sartu zituben azkena aterata zegoan botillara pilla bat, eta basuan zegoan

(9) Jose R. Jauregi: “Ibaizabal”, 45, 1902/XI/9.

“Euzkel-Egutegiya, Tolosa'n, Lopez'tar Eusebio'ren Echian”, 1911/XI/9.

“Argia”, 90, 1923/I/7.

ardo-kondora beste pare bat; nagusiari deitu eta esan zion:

—Adi zazu, zer da zikinkeri au? Etzera lotsatzen iñori au ekartzia?

—Zer du bada orrek?

—Onek? Xalburuak! Gaur nola emen festa dan, arduari ura emango zenion, eta argatik urakiñ batean sartuko ziran.

—Nik ez det orlakorik egiñ.

—Ezetz? Artu zazu basua eta begira zaiozu.

—Gizona, botilla garbia ekarri det.

—Ea bada, ikusi zagon botillakua ala ote dan edo ez dan; zedorrek ikusiko dezu. Ara! —esanaz, bota zuben basora, eta an azaldu zan sekulako pilla—. Merezi zenduke ez lengorik eta ez oraingorik pagatzea. Au da gizonak engañatzia. Eziñ ukatuko dezu oraiñ zuk ez dezula bota ura zagira. Erremienta ederra zaude, arranua pola!

—Jaunak, orra bada; beñere ez ta gaur piska bat bota diot, or aurreko errekatik, ustez garbia zalakuan, bañan barkatu!

—Barkatu? Ez, ez, merezi dezu justiziarri parte ematia. Orra nola arrapatzen diran gezurtiak, errenak bañan lenago.

—Jaungoikoagatik, Pernando, barkatzen dizkizut zor guziak eta tori beste ardo, gordian daukadan on au, eta zuazte zori-orduan.

—Edan zagon bada ardo on ori lengo gus-

to txarra kentzeko eta ez eduki bildurrik, iñork ez du jakingo kontu onen berririk.

Ala arratsalde artan naiko zurrut egin da aldendu ziran" (10).

KORRIKA-APUSTUA

"Lauretako muga izango zan Amezketako Fernando bere lagun batzuekin ardotege batean sartu zanean, bañan nola, geienean bezela, dirurik gabe arkitzen zan, asi zan asmatzen nundik aterako zuan lauretakoa egiteko.

—Gaur bai daukatela sasoi bapoa —dio Fernandok.

—Ez nik bezelakoa.

—Ik bezelakoa? Oraingo gazteak, mutil, ixilik egon bear dezute zarren aurrean.

—Ixilik? Nai badezu ondotxo jokatu zeñek lenago ostiko bat eman ango aritz ari...

—Bai, gizona; zer jokatuko diagu?

—Lauretakoa danantzat —esan zuan ondoko batek.

—Ardo askorekin —beste batek.

—Konforme ago? —Fernandok.

—Tira; lauretakoa e?

—Bai.

(10) Pepe Artola: "Ibaizabal", 52, 1902/XII/28. "Baserritarra", 72, 1907/VII/6. Onek itzez-itzez koptatu dio aurrekoari.

G. Muxika: "Fernando Amezketarra", 61. Onek bere gisa kontatzen du, bañan txetasun berririk ez du.

Jarri dira biak korrika egiteko plonto, eta ango gizon batek txalo jo du ta an dijoaz biak laisterka.

Iritxi da lenengo gaztea ta jotzen du aritza anka batekin esanaz:

—Oraingo gazteak ixilik egon bear degu, e? Zar gizarajoa!

Iritxitzen da Pernando, jotzen du ostikoz.

—Zeñek irabazi du? —Pernandok.

—Zeñek irabazi duen? Nik, konpañeo, nik —dio gazteak.

—Zer apostu egin degu?

—Lauretakoa danantzat ardo askorekin, zeñek lenago ostiko bat eman aritz ari.

—Eta ik irabazi? Gizajo lukainka! Ik eman diokana ez dek ostikoa, baizik anka-puntakoa. Aditu dek? Paga zak orain lauretakoa eta esan zak oraingo gazteak ez duen ixilik egon bear zarren aurrean.

—Ederra eman didazu, Pernando” (11).

ZAPATA-PAREA

“Beste batian, juanik Pernando zapatari batengana, galdetu omen ziyon oni:

—Zenbat baliyo du zapata-pare onek?

Zap.: Au —pare artako bat erakutsiyaz— pagatu, eta au —pare artako bigarrena— de balde.

(11) L. M. Ospe, Ondarrabian: “Baserritarra”, 93, 1908/IV/25.

Per.: Eta beste pare onek?

Zap.: Orrek ere berdiñ: au pagatu, eta au debalde.

Orduban Pernando, jarririk zapatariak debalde zirala esan zizkan pare banaka aietako bigarren zapatak, abitu zan igesi, baita ere zapatariya atzetik, deadar egiñaz aurrekoai:

—Orri eldu! Eldu orri!

Bañan aietatikan ere Pernandok iges egin zuen, esanaz:

—Utzi, utzi! Korrika-apustuban goaz da!” (12).

ELBIYAK ETA ALKATEA

“Elbi-erriya deitzen diyote batzuek Amezketari, t’eztakit lenagoz ere ala zeritzan, edo orañ esango degun egunetik ote datorkiyon izen au.

Ezin buruturik elbiyakin Pernandok batean, alkatearen billa joan zan erri-etxera.

—Alkate jauna —diyo—, elbi oiei aldegiñerazteko biderik ez al du artu bear, edo...?

(12) Alegi’ko Pernando’k: “Euskal-Esnalea”, Tolosa’n, 18, 1908/VIII/15.

“Euzkel-Egutegiya, Tolosa’n, Lopez’tar Eusebio’reñ Echian”, 1911/IV/16. Euskal-Esnalea’ri itzez-itz kopiaua.

“Argia”, 169, 1924/VII/13. Au ere Euskal-Esnalea’ri itzez-itz kopiaua.

G. Muxika: “Pernando Amezketarra”, 56. Ez du ezer besteak ez dutenik kontatzen.

—Pernando, ori bakoitzak, bakoitzak.

—Bakoitzak, beraz; eta bakoitzak al ditugu eskubide guziyak artarako?

—Bai, mutill, guziyak; aurreneko elbiya ikusten dekan bezela, makillaz ill, ta... aspertuko dek.

Alkate jaunaren buru soillean agertu zan, au esan beziñ lazter, elbi bat, eta baita Pernandok azkar asko makilla dantzatu ere, alkateari berriz alako konsejurik iñori emateko gogoia kendubaz” (13).

ASTO-TRATUA

“Beste batian, asto itxu bat zeukan Pernandok, eta, au iñolaz ezin saldurik, gogoratu zitzaion beste asto bat ekartzea, ura ere lengoa bezin itxuba, eta biyak ikullu batian periko egun-artean edukitzea.

Egun au eldu zitzaionean, juan zan perira bere bi astoakin, eta, tratuban ari zirala, erosleak galdetzen diyo:

—Ezeren pallorik bai al daukate?

—Garbi esan nai dizut: bat bakarra, eta pallo au da elkar eziñ-ikusiya, ikulluban aparte egon dira-ta.

Tratuba onela egiñik, astoen jabe berriya abitu zan etxera, baña bi itxubak pausorik

(13) “Euskal-Esnalea”, Tolosa’n, 10, 1908/X/15.

“Euzkel-Egutegiya, Tolosa’n, Lopez’tar Eusebio’reñ Echian”, 1911/VII/14. Onek aurrekoari itzez-itzez kopiatu dio.

eman ezin zuten, eta, bakoitza zerizkiyon aldera zijoala, bazter bat eta bestea buruz edo zefi tokitan jotzen zuten, eta elkar ere bai.

Jakiña da erosleari aserretu bear zitzaiola, ta miñaren miñez Pernandoren kontra dea-darka asiko zala; bañan onek erantzun zion:

—Gizona, argi asko esan dizut, saldu baño len, asto oiek eziñ-ikusiya besterik ez daukatela” (14).

IYA ERRE TA OSO ITZALI

“Azpeitiko alkate jaunaren etxean zegoala jai-egun batzuek igarotzen Amezketa’ko Pernando, pentsatu zuten ura andik biraltzea, ta, nola etzekitela, alkate jaunak bando au egin azi zuan:

—Baldin Pernando Amezketarra erri onetan arkitzen bada, jakiñ arazten diogu bere etxea iya erre dala, ta bere emazte ta semeak naigabez beterik gelditu dirala.

Au Pernandok entzun zuanean, alkate jaunaren etxeko leiotik esan zuan:

—Ondo da jakitea, bañan, iya erre bada, ni ara juaterako oso itzali ere egingo da, ta ez nua; ohea det emen gelditu; nagon, ba, emen egun batzuetan” (15).

(14) Alegi’ko Pernando’k: “Euskal-Esnalea”, Tolosa’n, 12, 1908/XII/15.

“Euzkel-Egutegiya, Tolosa’n, Lopez’tar Eusebio’ren Echian”, 1911/III/18. Onek aurrekoari kopiatzen dio, itz bat edo beste, garbitzearren, aldatuaz.

(15) “Euzkel-Egutegiya”, 1915/III/1.

UGARTE BALLARAN

“Aste santu batez, Pernandok ardiak Ugarte ballarako Katxabarro baserri ondoan zituau.

Arratsalde batez, baserri ontakoak esan zioten, artaldea bildu ta elizara berekin joateko, *tinieblak* edo donaberak zirala-ta.

Pernandok erantzun zien, elizkizun ederra berak egingo ziela eta ez joateko.

Ala, gelditu ziran, eta, gela batean bildurik eta ate-leioak ondo itxirik, sermoi antzean asi zitzairen, ta bai jarraitu ere ardiak baserri artako belazean nai aña jan zuten bitartean” (16).

NOLA ESATEN DIO?

“Azpeitin jaiak omen ziran, eta Pernando Amezketarra ara juan omen zan, ta, ikusirik iñork etzuala bazkaltzera eramaten, galdetu ziyon erriko alkate jaunari:

—Jauna: emen lagun batek beste bat gonbidatzekuan nola esaten diyo?

—Etorri adi nere etxera, gonbidatzen' aut.

Orduan Pernandok esan ziyon:

—Ondo da, alkate jauna; zurekin batean juango naiz.

(16) F. Pedro M.ª Zabala Bengoechea: “Mi tatarabuelo Fernando Amezquetarra” liburutik euskeratua.

Onela Pernandok billatu zuan nun jana" (17).

BABA EGOSIAK

"Jan bearrak kontuak ditu ta mutil gazte batek ostatu batian bi arrautza-pare zor utzi zituan, ordaintzeko dirurik etzeukala-ta.

Gazte ori Amerikara joan zan; an zortzi urte igaro ondoren, zerbait diru irabazi zuala-ta, "indiano" egiñik etorri zan bere bas-etxe zarrera.

Zorrak ordaindu arte zerurik ez dagola, gaztetan ikasi zuan, eta gogoratzen zaizka bere arrautzak. Ordaintzea pentsatu du, ta joan da ostalariarengana. Gaztetan zer egin zuan gogorazi ondoren, bere kontua zenbat zan galdetzen dio ostalariari. Poztutzen da ostalaria, ta izarretara begira, buruari atze-giñaz, urteak zenbatzen —kontatzen— jarri da. Noizbait atera bear, da alakoren batean atera du kontua; eta indianoari onela esaten dio:

—Zuk jandako lau arrautzetatik atera zi-

(17) "Euzkel-Egutegiya", Tolosa'n, 1915/III/6.

J. Y. G.: "Euskal-Erria", 74, 1916, 544'gn. orri-alde. Onek ez du Fernando ezertarako aitatzen. Onentzako, gertaera ontako gizona, "sasi-letradu alako baserritar bat" da; ta Abalzisketa'n gertatutzat ematen du.

G. Muxika: "Fernando Amezketarra", 4. Onek luze-xeago kontatzen du gertaera, bañan ezer berririk ez du esaten, ziri au alkateari ez baña apaizari sartu ziola izan ezik.

tezkian lau txita, eta lau txita oietatik zortzi urtean geitu zitezkean bosteun egazti; jo dezagun biña pezeta beren baliyua, eta orra milla pezeta.

Indianuak, arriturik, etzuala pagatuko erantzun zion, eta auzitara joan ziran. Indianuak eta ostalariak, biak, erabaki zuten, bakoitzak bere aldetik gizon bana jartzeko, eta jueza irugarren: oiek egiten dutena ontzat artzeko. Ala itz-eman eta gizon billa irten ziran.

Ostalariak abogadu sonatu bat aukeratu zuan; indianuak berriz Fernando amezketarra. Urrengo goizean amaiketarako joan bear zuten juezaren etxera. Besteak joan ziran, baña gure Fernando ez da agiri. Amabietan or dator izerdi-patsetan; juezak purrustadan diotsa:

—Aaai, Fernando, Fernando! “Errotan egon da bidean presa” esaera dan bezela!

—Jauna, barkatu —erantzun dio Fernandok—; gure andreak atzo egositako babak zeuzkan eltzean —lapikuan—, eta aiek azitan aldatzen jardun det.

—Gizarajo tontua! Atzo egositako babak ez ditek azitan aldatzeko baliyo.

—Ezta oraiñ zortzi urte jandako arrautzak txitak ateratzeko ere” (18).

(18) Argi: “Argia”, 284, 1926/X/26.

G. Muxika: “Fernando Amezketarra”, 46. Alkarekin berdintxu daude biak, gogoan artu-moduko aldaketak gabe.

LEGARRETAN

“Bein batean Pernando ardiekin Legarreta aldean zebillen. Artean zubirik etzan toki ontan, eta ar-pauso batzutan pasa bear zan ibaiaz beste aldera, Billabona edo Amasako partera alegia.

Alako batean, Billabona ondoan dagoan Etzaun-txiki baserriko nagusiak, ikusi zuau Pernandoren ardiak ibaiaz beste aldeko bere soro batean zebiltzala, ta, asarre bizian, asi zitzaion ojuka:

—Pernando, ardi oiek kendu itzazu ortik, nere soroan dabilta ta!

Ta Pernandok ez adituarena egiten zion:

—E?

Ta nagusiak herriz:

—Ardi oiek nere sorotik kentzeko!!!

Bañan Pernando, mantxo-mantxo, nagusiagana etortzen asi zan. Ta onek:

—Zertara zatoz onera? Esan dizut ardi oiek nere sorotik kentzeko!!!

Pernando, ordea, poliki-poliki ta ibaia ar-pausoetan pasata, nagusiaganaño etorri zan, ta esan zion:

—Zer diozu?

—Esaten dizut ardi oiek nere sorotik kentzeko!

Ta Pernandok:

—Aaaa!!! Alare, alare!!! Nik uste nuan naikoa jan arte uzteko!!!

Ta atzera ere mantxo-mantxo bueltatu zan, eta bitartean ardiak gogotik jan!” (19).

EZ ADITZEN!

“Pernando Adunara etortzen zan urtero artaldearekin, Olazabal baserrira, negua pasatzera.

Ala, egun batean, gaur zubia dagoan inguru ortan zebillen artaldearekin, ibai-ertzean, Aduna aldetik. Artean zubirik etzan. Ardiak soro batean sartuta zebiltzan. Soro-jabeak ikusi zuan ori ibaiaz beste aldetik, Agaitz baserri aldetik alegia, ta ojuka asi zitzaion:

—Pernando, atera itzak ardi oiek ortik!

Pernandok, ordea, eskua belarrira eramana, ez-adituarena egiten zion:

—E?

Jabeak berriz ere:

—Jaungoikoagatik atera itzak ardi oiek ortik lenbailen!

Ta Pernandok len bezela:

—E?

Ta nagusi gizagajoak Billabonatik buelta egin bear izan zuan, iru bat kilometroko bidean, ardiak bitartean ase-aldi ederra egiten zutelarik” (20).

(19) Manuel Mugica, Gaintza-txiki, Aduna.

(20) Txikitandikan nere amari entzuna.

ELBIAK ETA ZINTZARRIAK

Guziak dakitena, alegitarrak *zintzarriak* dira izengoitiz; amezketarrak, berriz, *elbiak*.

“Elbi-urte aundi batean, alegitarrak pentsatu zuten Amezketara karta bat egitea, esanaz *amezketarren artaldea* besteren terrenuan ibiltzeak etzuala ondo ematen, ta mesede egiteko *ardiak* bildu ta beren barrutira erretiratzea.

Artu zuten karta ori Amezketan, eta ola zioten:

—Au lana! Orain zer erantzun bear dieguk oiei?

Ta sekretarioak esan zuan:

—Pernandori deitu zaiozute. Arek erabakiko digu zer erantzun bear degun.

Deitu zioten Pernandori, etorri zan, eta esan zioten:

—Au ta au abisatzen digute Alegitik, eta guk eztakigu nola erantzun karta oni.

Ta Pernandok erantzun zien:

—Ori errexeta da: Esaiezute aurrena “artalde” ortako *ardi bakoitzari zintzarri* bana jartzeko lepotik zintzillik, eta ekarriko ditugula geren errira.

Ta ala erantzun zioten kartari” (21).

(20) Manuel Mugica, Gaintza-txiki, Aduna.

Pernando Amezkerrarekin elkarrizketa

(1964 urtean, Pernando jaio zaneko berreun urte-muga betetzen zalako, omenaldi eder bat egin zitzaion Amezketa'n, Agorarren 5 eta 6'an: meza nagusi, bertsolari, dantzari, izlari, txistulari, kanpoko ta erriko jendea erruz... Festa eder onen oroipengarri geldi dedin, ona emen Antonio Arrue jaunak irakurri zuan *sikoanalysis* antzeko elkarrizketa txantxetakoa, ametsetan Pernando agertu zitzaion batean egiña:)

—Zeruan ze berri, Pernando?

—Zeruan ondo bizi gera, ondo. Ta alai.

—Alai, beraz?

—Bai, txit alai. Gu, zeruan bizi geradenok, gutxi edo geiago, unore onekoak gera guziok. Inpernua, berriz, gizatxarrez betea egon bear du. Zeruan "Irripar egizu, Sonría por favor" eta orrelako erreguen bearrik eztaukagu. Egia esan, Euskalerrian ere, ni munduan bizi nintzala, etzan orrelako eskarrien bearrik izaten. Orain, euskaldunok, orduan baño dirudunagoak izango zerate, baña, unore-kontuan, asko ezpada ere, zertxobait beera jo dezutela, iruditzen zait.

—Ta, bertsolari asko al zaute zeruan?

—Bertsolari gutxi joaten da... inpernura. Bertsolari geienak, alaiak izaten dira, ta persona alaiak biotz ona izan bear nai ta nai-
-ez, eta, jakiña, biotz onaren jabe izateak, zeruko bidean ibiltzeko asko balio du. Gañera, diotenez, Luzifer'ek berak esan omen zuan bein batez, etzuala inpernuan ikusi nai bertsolariak bezelako jende alairik.

—Berriro jaioko baziñake, zer naiko zendeuke izan?

—Bertsolaria.

—Bertsolaria?

—Bai, gaur gañera bertsolariak ondo irabazten baidute. Itxurak ala dira beintzat. Gure denboran kantu-lanak ezer gutxi ematen zuan, eta bertsolariak oso beartsu ta gaizki bizi giñan. Guziok, e? Baña entzun det. badirala gaur —dozenerdi bat baño geiago gañera— bertsolari *motorizatuak* ere. Lengoan entzun nion Txirritari, gaurko bertsolari batzuek, bertsolari-itxura baño amerikano-tankera geiago dutela.

—Ta Txirrita zana ere zuekin zeruan al dago?

—Bai, aspaldi ontan gure artean dadukagu, baña ez det uste il zanean zuzen-zuzen zerura joan zanik. Bidean, Purgatorioan edo bearbada taberna-zuloren batean —eztakigu seguru—, egun batzuek pasiak ezan bear zitu.

—Ta zu, Fernando, emen lurrean bizi zi-

ñanean, nolako gizona ziñan: ona ala gaiztoa?

—Mundu guzia bezelakoa. Ez ona ta ez gaiztoa: erdipurdikoa.

—Ikusten dedanez, oraindik ere etzaizu aztu bertotan...

—Ez gera bada aritzen oraintxe askotan...

—Zer da zure ustez gizonarentzat mundu ontako gauzarik onena?

—Osasuna.

—Ta ondoren?

—Nik izan ez nuana: lanerako gogoia.

—Ta gero?

—Unore ona.

—Ta dirua?

—Diruak ere ez du kalterik egiten. Neri etziran beñepein aundirik egin, ez nuan sekulan izan-da...

—Zein da gizonaren aketsik nabarmenena?

—Arrokeria.

—Ta pekaturik barkakizunena?

—Lapurretan egitea... goseak badago.

—Zein da emakumearen doairik goragarriena?

—Bere senarraren lagun on bat izatea.

—Ta neskarra bada?

—Neskarra bada, beti erritan eta mar-marrean ez aritzea.

—Ze txori edo egazti da zuretzat gogokoenena?

—Eperra, baña... plateran.

—Ta abererik maiteena?

—Astoa.

—Zergatik?

—Otzana ta eramankorra dalako.

—Zeintzuk dira zuretzat jakirik onenak?

—Amorraia ta gatzik gabeko urdaiazpiko gordiña.

—Ta edaria?

—Ardo gorri naparra.

—Egiazko bertsolari bat izateko, zer doai bear dira?

—Lendabiziko ta gauza guztien gañetik, berez bertsolaria izatea. Bertsolaria ez da egiten. Ondu bai. Gaiñontzean, bertsolariaren doairik nagusiena, nere iritzian, buruko argitasun biurkorra da. Gero, plaza-gizona izatea. Beste doai bat ere bear du bertsolari benetakoak: jatortasuna, bai izkuntzan bai doñuetan. Eztarri onak ere —nik ez nuan izan baña— badu ajola.

—Ze akats arkitzen dizkiezu gaurko bertsolariari?

—Galdera labaña da au, alazankoa. Baña, tira, zerbait erantzungo dizut. Nere ustez gaurko bertsolariak, esate baterako, elkar gutxitxo zirikatzen dute. Baliteke gure denboran guk kontrako ajea izatea, baña gaurko bertsolariak, aukeran, ta esan bezela, elkar gutxiegi zirikatzen dute, nere ustez. Gaurko bertsolariak badute beste akats txiki bat ere:

guk baño geldiago, mantsoago kantatzen dutela.

—Orduan, gaurko bertsolariak lengoak baño txarragoak dira?

—Ez, ori ez. Oraingoak, era bat, lengoak bezain onak dira, ta bat edo beste, obeak gñera.

—Zein da zure iritzian munduko izkuntzarik ederrena?

—Bakoitzak, geienean, bere etxeko gauzak jotzen ditu ederrenak. Ta, jakiña, izkuntzarekin ere ori bera gertatzen da noski. Beraz, euskaldunontzat euskera izango da orain eta beti izkuntzarik ederrena.

—Ta zer derizkiozu, euskal joko jatorrenak eta egokienak, zeintzuk dirala?

—Pelota lendabizi, ta ondoren palanka. Nik eztakit nola palanka-jokoa galtzen utzi dezuten.

—Beste gauza bat, Fernando: gaur, zeruan sartzen, erraza ala zalla dago?

—Beti bezelatsu. Persona onentzat eztago ain zalla ere, baño bestelakontzat, naikoa. Gero, badakizu, San Pedro atezaiarekin nola dagoan bat eta...

—Ta zu nola zaude San Pedrokekin?

—Ni? Guztiz ondo.

—Bai?

—Bai. Aldiz-aldez San Pedrok artzen ditu *bakazioak*, eta orduan, geienean, ni uzten nau bere orde zerkuko atezai.

—Gizona! Egia al da ori?

—Zerutarrok eztegu gezurrik esaten.

—Ta zu, Pernando, mauka zabalekoa al zera?

—Bai, ni bai, batez ere baserritarrekin. Mundu au asko aurreratu da nik emendik aldegin nuan ezkeru, baña aurrerapen orrezaz baserritarrak baño kaletarrak askozaz geiago baliatu dira. Baserritarrak, gutxi gorra-bera, ia lengo bizi-modua bera daramakite. Ta baserritarrak bestela ere naiko inpernua badaukatela mundu ontan-da, nik baserritarrentzat zeruko atea beti zabal-zabalik edukitzen ditut. Ta Amezketakoak edo ingurukoak badira berriz, *carnet de identidad* ere ez diet eskatzen.

—Ta zeruko ate-aurrera artzai asko inguratzen al da?

—*Dexente.*

—Ta eskribauak?

—Batez.

—Ta lege-gizonak?

—Gutxi.

—Ta apaizak?

—Apaizak ere... ez geiegi.

—Azken-galdeera bat, Pernando: berriro jaiu bear bazenduke, non jaioko ziñake zure gogoz?

—Berriz ere Amezketan. Amezketak bezela ez det uste beste erri batek nere oroipena gordeko zuanikan-da.

—Botako al zenioke, bukatzeko, bertso-
txo bat zure jaioterri Amezketari?

—Or dioa:

Mundu onetan izandu nitzan
ni gizon bat txit apala,
gañera urte askotxo dira
emendik joan nintzala;
alere oraindik badakit nitzaz
gogoratutzen zerala,
eskarrik asko biotz-biotzez,
erri noble ta leiala,
Jaun zerukoak orain da beti
Berekin gorde zaitzala.

ORAINDAÑOKO LIBURUAK

1. *R. Artola*: SAGARDOAREN GRAZIYA ta beste bertso asko (*Aitua*).
2. *M. Soroa*: GABON, AU OSTATUBAI, ANTON KAIKU. (*Aitua*).
3. *F. Apalategui, S.I.*: EUSKAL MUTILLAK ARMETAN, I.
4. *Pepe Artola*: USTEZ LAGUNA DETAN ta beste bertso asko.
5. *P.M. Urruzuno*: EUSKALERRITIK ZERURA ta beste bertso asko.
6. *Toribio Alzaga*: RAMUNTXXO.
7. *Ramos Azkarate*: GALTZAUNDI ta beste bertso asko.
8. *Antero Apaolaza*: PATXIKO TXERREN.
9. *Bitoriano Iraola*: OROITZAK ta beste ipui asko.
10. *Bertsolariak*: ERREGE EGUNeko BERTSO SAYOA (1962) (*Aitua*).
11. *Piarres Larzabal*: BORDAXURI (*Aitua*).
12. *Bilintx*: BERTSO TA LAN GUZIAK.
13. *Mariano Izeta*: DIRUA GALGARRI.
14. *Piarres Larzabal*: IRU ZIREN.
15. *Bertsolariak*: EZKONTZA GALDUTAKO BERTSOAK, I.
16. *Alfonso M.* Zabala*: GABON GAU BAT ta beste ipui asko.
17. *Antonio M.* Labayen*: MALENTXXO, ALARGUNI
- 18-19. *Antonio Zavala, S.I.*: TXIRRITA (*Bizitza ta bat bateko bertsoak*).
20. *Franzisko Gofit, S.I.*: LURDESKO GERTAE-RAK.
21. *Piarres Larzabal*: HERRIKO BOZAK edo NOR ALKATE.
22. *Bertsolariak*: BERTSOLARIEN TXAPELKETA (30-XII-1962).
23. AIZKOLARIAK ta beste ipui asko.
24. *Fermin Imaz*: BERTSO GUZIAK.

25. *A.P. Iturriaga*: JOIASAK.
26. *Alfonso M.º Zabala*, *A. Larraitz*, *Juan Mir*: PERIYAREN ZALAPARTAK.—Melitona'ren bi senarrak.—Mendibe'tarren larriyak.—Utzi bearkol —Gizon bikañak.
27. *Bertsolariak*: AZPEITIKO PREMIYOAREN BERTSOAK.
28. *Bizenta A. Moguel*: IPUI ONAK.
29. *Toribio Alzaga*: BURRUNTZIYA.—Bernaiño'ren larriyak.—Txibiribiri.—San Tomas'eko feriya.
30. *Graziano Anduaga*: EGUNSENTIKO TXORIA ta beste bertso asko.
31. *M. Soroa*: BARATZAN.
32. *Mikela Elicegui*, *Antonio Zavala*, S.I.: PELLO ERROTAREN BIZITZA, bere alabak kontatua.
33. *Mikela Elicegui*, *Antonio Zavala*, S.I.: PELLO ERROTAK JARRITAKO BERTSOAK.
34. *Piarres Larzabal*: SENPERE-N GERTATUA.
- 35-36. *J. V. de Echagaray*: FESTARA.
37. *Agustin Cardaberaz*, S.I.: EUSKERAREN BERRI ONAK.
38. *Sebastián Salaverriá*. NERONEK TIRAKO NIZKIN.
39. *Bertsolariak*. AMAR URTEKO BERTSO-PAPE-RAK.
- 40-41. *Jose Ramon Zubillaga*: LARDASKETA.
42. *Uztapide*: NOIZBAIT.
43. *Bertsolariak*: BERTSOLARIEN TXAPELKETA (1-I-1965).
44. *Piarres Larzabal*: HILLA ESPOSATU.
- 45-46. *José María Satrústegui*: BORDEL BERTSULARIA.
47. *P.M. Urruzuno*: IRU ZIRI.
48. *Pedro Barrutia*, *Sor Luisa*, *Xabier Munibe*: TEATRO ZAARRA.
- 49-50. *Antonio Zavala* S.I.: PELLO ERROTAREN ITZALA.
- 51: *P.M. Urruzuno*: UR-ZALE BATEN IPUIAK.
- 52-53: *Graziano Anduaga*: BERTSO-BILDUMA.
54. *Antonio Zavala*, S. J.: PERNANDO AMEZKETARRA BERTSULARIA.

